

Tehnokratski izazovi suvremenim demokracijama

Petković, Nika

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:137670>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Nika Petković

TEHNOKRATSKI IZAZOVI SUVREMENIM DEMOKRACIJAMA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

TEHNOKRATSKI IZAZOVI SUVREMENIM DEMOKRACIJAMA
DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Goran Čular
Studentica: Nika Petković

Zagreb
rujan, 2023.

*Izjavljujem da sam diplomski rad „**Tehnokratski izazovi suvremenim demokracijama**“, koji sam predala na ocjenu mentoru, izv. prof. dr. sc. Goranu Čularu, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.*

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Nika Petković

Sadržaj

1. UVOD	1
2. DEFINICIJE TEHNOKRACIJA	3
2.1. Korijeni tehnokracije	3
2.2. Uloga države u tehnokratskoj ideji	4
3. ODNOS POPULIZMA I TEHNOKRACIJE: ANTI-POLITIKA	7
3.1. Anti-politika i napad na predstavničku demokraciju	7
3.2. Tehnokracija i populizam: predvodnici anti-politike	10
3.3. Država kao firma	15
4. ODNOS TEHNOKRACIJE I STRANAKA	17
4.1. Ideološko zbližavanje stranaka	17
4.2. Stručnost u doba krize	21
5. TEHNOKRATSKE VLADE I PARADOKSI TEHNOKRACIJE	23
5.1. Kategorizacija tehnokracija	23
5.2. Paradoksalna tehnokracija Austrije	25
5.3. Problem odgovornosti	28
5.4. Kompatibilnost s demokracijom	30
6. ZAKLJUČAK	34
LITERATURA	35
<i>Sažetak</i>	37
<i>Summary</i>	38

1. UVOD

Suvremene demokracije suočavaju se s problemom cinizma, nepovjerenja u političku klasu i institucije koju obuhvaćamo terminom anti-politika (Wood, 2022). Promjene na političkoj sceni (promjene etabliranih stranaka i uspon novih, radikalnijih opcija) već su temeljito istražene, kao i cinizam koji se pojavio među biračima prema politici (Abedi, 2002; Arter, 2012; Boswell i Corbett, 2015; Grbeša i Šalaj, 2018; Von Beyme, 2002; Weltman i Bilig, 2001). Etablirane stranke, pojavom nadnacionalnih institucija i procesom globalizacije, prošle su kroz transformaciju koja ih je približila centru, navela na suradnju i usklađenje politika (Abedi, 2002). Promjene u politici navele su birače da vjeruju u postojanje „političke klase“ koja nema sluh za probleme običnih ljudi, već vodi politiku po uputama nadnacionalnih institucija (Emanuele i dr., 2023).

Istraživačko pitanje ovog rada je koriste li se stranke tehnokratskim imenovanjima kako bi ostale relevantne. Na temelju pročitane literature, rad argumentira da su političke stranke svjesne svog negativnog imidža među biračima i „labavosti“ svog položaja, stoga zamjenjuju stranačke ljude sa stručnjacima na visokim javnim dužnostima. Osim što time njihova vlada dobiva prestižni element u očima birača, stranke time plasiraju dojam da ne postoji politička klasa čiji član pojedinac treba biti kako bi uspio (Helms, 2022). Ovaj rad također tvrdi da je u pozadini tehnokratskih stavova element anti-politike (Wood, 2022). Narativ u vezi tehnokrata je taj da je „politički“ inherentno loše i da stručnjaci upravo radi toga što nisu političari mogu bolje obavljati političke dužnosti (Helms, 2022; Lavezzolo i dr., 2022;). Postoji naravno mogućnost da su tehnokratska imenovanja racionalno i dobro rješenje za probleme koji muče naše demokracije i da se ne radi o oportunističkim stranaka već da regrutiraju stručnjake za koje zaista vjeruju da će obaviti najbolji posao. Radi toga ovaj rad ističe mane anti-političkog karaktera tehnokracije i tvrdi kako tehnokratska rješenja nisu dovoljna da bi se država dobro vodila (Emanuele i dr., 2023; Helms, 2022).

Struktura rada je sljedeća. U idućem, drugom, poglavlju rad najprije razmatra različite definicije tehnokracija. Pritom se rad bavi korijenima tehnokratske ideje te ulogom države u ideji tehnokracije, a kategoriziraju se i tehnokratske vlade kakve su postajale u praksi. Treće poglavlje povezuje tehnokracije s idejom anti-politike te, ističući sličnosti i razlike između tehnokracije i populizma, idejom tehnokratskog populizma. Četvrto poglavlje posvećuje se stranačkim promjenama koje su potaknule nepovjerenje u političke stranke i otuđile birače od stranaka kojima su dugo bili vjerni. Peto poglavlje počinje sa slučajem Austrije i njenim iskustvom s tehnokratskim ministrima. Dotiče i se dileme odgovornosti stranaka, odnosno

ulogom tehnoqrata u toj dilemi. Posljednje, ispituje se kompatibilnost demokracije i tehnoqracije.

2. DEFINICIJE TEHNOKRACIJA

2.1. Korijeni tehnokracije

Tehnokracija je ideologija koja ističe objektivnost i optimizaciju kao glavne vrijednosti upravljanja. Primarni autoritet vidi u tehno-znanstvenoj stručnosti i u sukobu je s demokratskim idealom jer vanjska mišljenja nisu potrebna, kada postoje znanstveno odobrene metode rješenja (Sadowski, 2020: 113-114).

Perko-Šeparović (1981: 377-378) tvrdi da je izraz „tehnokracija“ prvi upotrijebio William Henry Smith u časopisu *Industrial Management* 1919. godine. Izraz je zatim populariziran 1930-ih kada je nastao pokret koji je u tehnokraciji vidio rješenje za Veliku depresiju.¹ Sociolog Thorstein Veblen u svom djelu *Absentee Ownership* pisao je o razlikama u interesu kapitala i rada te utvrdio da kada bi tehničari upravljali privredom, sukob bi bio riješen. Objasnio je kako su tehničari vođeni jedino „racionalnim kriterijem: maksimalnim povećanjem produktivnosti u općem interesu, tj. u interesu cjelokupnog stanovništva“ (Perko-Šeparović, 1981: 378).

Perko-Šeparović objašnjava kako je Veblen tvrdio da napredak tehnologije postupno stvara novi poredak u kojem zasluge pripadaju tehničarima koji se vode objektivnošću i racionalnošću radi čega bi im trebalo prepustiti vođenje industrije. Veblenov rad utjecao je na tehnokratski pokret, iako njegove knjige ne spominju riječ tehnokracija, koji se tada razvio i koji je zagovarao sistem kojeg bi vodili vijeća tehničara. Perko-Šeparović napominje da se Veblenovu teoriju treba shvaćati kao predloženi model maksimalne racionalnosti budući da je smatrao da su predviđanja u industriji nemoguća (Perko-Šeparović, 1981: 378-379).

Perko-Šeparović ističe da je Max Weber iznio prvi teorijski model koji objašnjava srž tehnokracije modelom birokracije. Weber vidi visoki stupanj racionalnosti birokracije kao instrument za ostvarivanje ciljeva. U birokratskom modelu upravljanja moć ili vlast se stječe na temelju znanja, a poslovi se vrše objektivno (racionalno). Birokracija pri obavljanju poslova isključuje osobne, emocionalne, iracionalne i ne-kalkulativne elemente (Perko-Šeparović, 1981: 381-384). Weberov birokratski model primjenjiv je u privrednim i političkim organizacijama. Perko-Šeparović navodi: „Unutar sistema pravila koja određuju interese što ih treba realizirati upravljanje predstavlja racionalno pristupanje njihovom unapređivanju. Za

¹ Kasnije u radu pokazat će se da su, kao i u vrijeme Velike depresije, tehnokratska rješenja popularna opcije u slučaju društvenih kriza

racionalnu primjenu pravila (tehničkih i ostalih normi) potrebno je stručno znanje“ (Perko-Šeparović, 1981: 382). Napretkom tehnologije i znanstveno-tehničkom revolucijom Weberove postavke o racionalnosti birokracije nisu dovedene u pitanje (Perko-Šeparović, 1981: 381-384).

Davor Rodin u svom članku „Tehnokracija i tehnokratizam“ tvrdi da se prirodnoznanstvena inteligencija infiltrirala u političku i gospodarsku sferu te da sudjeluje u donošenju odluka. Po njemu, tehnokrat je osoba koja neko određeno znanje može prevesti u društveno, ekonomsko ili političko djelovanje. Preciznije, tehnokrat „posebno znanje izradi u razumljivu informaciju i tajnu informaciju, i to posve konkretnim tehnološkim i komunikacijskim zahvatima“ (Rodin, 1981: 405). Rodin smatra da tehnokracija može biti u službi birokratske vlasti, ali da ponegdje uvodi promjene u političku dinamiku jer meritorno raspolaže bogatstvom prema zakonima znanstvenog raspolaganja, a ne ideološkom logikom. Njihova moć je u stvaranju primjerenih oblika informacija koji „kupcu“ mogu istovremeno otkrivati i prikrivati istinu. Također tvrdi da je loše usporediti tehnokraciju s vladavinom stručnjaka, jer oni nisu specijalisti za određeno znanje nego stručnjaci koji znaju svo znanje pretvoriti u informaciju te utemeljiti svoju grupnu i statusnu moć (Rodin, 1981: 401-406).

Rodinov opis tehnokrata kao trgovca stručnim rješenjima odlično opisuje privlačnost tehnokrata. Možemo pretpostaviti da tehnokrati ne bi uživali jednaku popularnost kada ne bi mogli masi objasniti zašto je politika koju provode dobra za njih i zajednicu. Rodinova postavka o utemeljenju moći tehnokrata uvodi nas u problematiku prave moći za djelovanjem tehnokratskih dužnosnika, kojoj se rad posvećuje na samom kraju.

2.2. Uloga države u tehnokratskoj ideji

Wood (2022: 30-34) u svom članku svrstava tehnokraciju kao inačicu anti-politike - sistema političkog vjerovanja koji gaji nisku stopu povjerenja u posredovano demokratsko predstavništvo. Tehnokracija zagovara depolitizaciju donošenja odluka, a tehnokratski pokret želi delegirati ovlasti donošenja političkih odluka kvazi-javnim i privatnim tijelima te „zagovara neposredno predstavljanje političkih opcija od strane stručnjaka u procesu kreiranja politike“ (Wood, 2022: 34).

Iako se Hayek i Keynes nisu izravno bavili idejom tehnokracije, Wood pokazuje kako nas njihove ideje o ulozi i poretku države uvode u raspravu koja obuhvaća temeljni problem tehnokratske ideje, a to je pitanje političke uloge države. Wood se služi pisanjima Friedricha von Hayeka, za kojeg smatra da je teoretičar tehnokracije, kako bi objasnio ideju tehnokratskog upravljanja. Hayek nije podržavao državnu intervenciju koja se oslanja na elitu stručnjaka te je

gajio nepovjerenje prema tehnokratskim politikama znanstvenog državnog planiranja koje zagovaraju keynesijanski ekonomisti. Hayek je tvrdio da bi se moć donošenja odluka trebala udaljiti od države kako bi bolje izražavale interese ekonomskih aktera. Imao je nisko povjerenje u *top-down* sistem državne administracije, stoga je zagovarao samoorganizirajući ekonomski sustav u kojem bi znanje aktera učinkovito predstavljale njihove preferencije za tržišna pitanja (Wood, 2022: 34-35, 37).

Za razumijevanje Hayekove ideje tehnokracije ključno je njegovo razlikovanje tržišnog i državnog odnosno političkog poretka. U tržišnom poretku vladaju bezlična pravila tržišta, a u državnom poretku volja nekoliko individualaca. Vjerovao je u ideju spontanog poretka. Odnosno, tržište je samodovoljan mehanizam koji organički kreira režim gdje su slobode zaštićene na temelju organizacije režima. Hayek u racionalnosti, koju autor interpretira kao *stručnost*, vidi krucijalni faktor napretka. Njegova ideja spontanog poretka je zapravo vizija anti-državne reprezentacije. Također, bio je strogo protiv centralizirane vladavine stručnjaka u kojima je vidio neizbježnu diktaturu; htio je vladavinu zajednice u kojima individualci predstavljaju znanje svojeg područja. U takvom poretku pravni stručnjaci moraju osigurati nezavisnost ekonomskih sfera od države. Hayekovo viđenje tehnokracije je anti-političko jer je u njegovoj pozadini nepovjerenje u političare i zakonodavstvo. Hayek smatra da političari ne predstavljaju i ne mogu predstavljati sve oblike tehničkog znanja u gospodarstvu. Wood smatra da Hayekov anti-politički argument potiče refleksivnost demokracije uključivanjem šireg dijela društva. Njegov model kombinira stručno znanje s preferencijama šireg društva (Wood, 2022: 37-39).

Keynes je vidio važnost političke uloge države, ali je u tehnokratskim tijelima vidio pouzdanike za izlaz iz kriza kada država treba intervenirati. Sabeel-Rahman (2011) proučava razlike u Keynesovom i Hayekovom viđenju uloge države u ekonomiji. Keynes je ciljao na *laissez-faire* političku ekonomiju, ali kroz intervenciju tehnokratske države koja će promicati učinkovito tržište. Keynes je branio političku ulogu države, ali je njenu djelotvornost vidio u regulatornim tehnokratskim institucijama, dok Hayek nije podržavao državnu intervenciju u ekonomiju u svrhu ekonomskog menadžmenta ili društvene pravde. Keynesov model državne intervencije podrazumijeva tehnokratska/stručna tijela i tijela birokracije. Keynesov model tvrdi da je tehnokratski pristup ekonomskoj ulozi države privlačan radi idealiziranog pogleda na objektivnu i neutralnu struku. Stručnjake, u tom narativu, motivira samo profesionalna etika i disciplina te imaju sposobnost odrediti i realizirati opće dobro bez pritiska pristrane politike. Sabeel-Rahman navodi dvije glavne mane tog narativa. Tvrdi da stručna prosudba ne može biti potpuno objektivna i neutralna. Prosudba o općem dobru ne može biti tehnokratska, već

zahtijeva širu demokratsku raspravu. Također, postoji i strah o demokratskom deficitu koji bi se stvorio zbog pretjeranog oslanjanja na tehnokraciju. U tom smislu, delegiranje javnih problema tehnokratskim tijelima djelomično je napravljeno u nadi da će se zaobići političko nadglasavanje oko problema. Druga mana, po autoru, je ograničena sposobnost tehnokracije da brzo i učinkovito odgovori na kompleksne probleme modernog društva. Smatra se da moderni problemi nadilaze ekspertizu jednog ili nekolicine stručnjaka koji ne posjeduju dovoljno obuhvatno znanje da bi osmislili dobru javnu politiku (Sabeel-Rahman, 2011: 270-273).

Hayekova kritika Keynesa je, kao što je već spomenuto, ležala je u neslaganju oko uloge politike u funkcioniranju ekonomije. Hayek je smatrao da znanje potrebno za uredno upravljanje ekonomskim poretom ne može biti koncentrirano, već da mora biti raspršeno u znanju koje posjeduju pojedinci, a koje je često i kontradiktorno. Državna i tehnokratska elita, po Hayeku, ne može imati cjelovito znanje potrebno za donošenje dobrih odluka o alociranju ekonomskih sredstava. Drugim riječima, decentralizirani sistem odlučivanja, ili slobodno tržište, bio bi najprigodniji za učinkovito upravljanje ekonomskim poretom. Hayek stoga zagovara decentralizirano odlučivanje u kojem sudjeluje mnogo različitih ljudi, dok Keynes želi sustav koji djeluje po jednom planu. Keynes je bio advokat menadžerskog liberalizma koji je smatrao da stručnjaci u institucijama donose najbolje politike, ali takva praksa odvaja državni aparat od izvora demokratskog legitimiteta. Sabeel-Rahman smatra da je upravo takva praksa vođenja države dovela do nepovjerenja u institucije nad kojima građani žele veću kontrolu. Napad na državnu intervenciju proizlazi iz straha da intervencije vodi državna moć koja nije odgovorna demokratskoj javnosti i koju demokratska javnost ne može kontrolirati. Keynes, dakle, brani političku djelotvornost države, ali tehnokratska institucijska struktura joj ograničava legitimitet (Sabeel-Rahman, 2011: 271-275).

3. ODNOS POPULIZMA I TEHNOKRACIJE: ANTI-POLITIKA

3.1. Anti-politika i napad na predstavničku demokraciju

Razne studije bilježe pad povjerenja u politiku što neki interpretiraju kao kriznu prijetnju demokraciji, a posebice njenom aspektu posredovanog predstavništva. Pojmom *anti-politika* obuhvaća se dinamika nepovjerenja u demokraciju (Wood, 2022: 27-30). Wood definira anti-politiku kao „koherentni skup političkih stavova i ideja (politički sustav vjerovanja) koji sadrži preferencije za neposredovane mehanizme demokratskog predstavljanja, potaknute nepovjerenjem u posredovano demokratsko predstavljanje“ (Wood, 2022:30).

Tehnokracija je anti-politička ideja prema kojoj se bitne funkcije u državi treba povjeriti apolitičnim stručnjacima. U tom načinu razmišljanja ima logike. Naime, ukoliko se društvo nalazi u krizi, racionalna odluka je prepustiti rukovođenje najboljima, a ne najboljima koje neka stranka može ponuditi. Ipak, radi inzistiranja na apolitičnosti dužnosnika i vjeri da će oni upravo radi svoje apolitičnosti bolje obavljati svoju zadaću, tehnokraciju percipiramo kao ideju koja proizlazi iz anti-političkih stavova.

Korijene anti-politike možemo pronaći 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća kada je proglašen kraj ideologije od strane utjecajnih teoretičara kao što su Seymour Lipset i Daniel Bell. Oni su smatrali da su dogmatske ili ideološke politike dugoročno gotove. Teorija o kraju ideologije bila je politička; odbacivala je marksizam kao ideologiju jer je ona bila osporena. Neki analitičari su kraj ideologije opisali kao anti-marksističku i anti-ideološku ideologiju. Francis Fukuyama je tri desetljeća kasnije, u sličnom maniru, najavio kraj povijesti. Tvrdio je da su ideološki i politički konflikti u društvu gotovi te da su moderni konflikti praktične prirode. Fukuyamina teorija je također povezana s marksizmom; propast komunizma i proširenje slobodnog tržišta uvelo je svijet u novu epohu (Weltman i Billig, 2001: 367-369).

Europa je zaista svjedočila krahu ideoloških sukoba. Socijalistički sustavi u Europi su propali, a socijalističke stranke na zapadu Europe prolazile su kroz ozbiljne transformacije. Lijeve stranke prihvatile su ideologiju slobodnog tržišta i kapitalizam, a komunističke stranke (u Francuskoj i Italiji) repositionirale su se u anti-revolucionarne. Sociolog Anthony Giddens, koji je bio savjetnik vođi Laburista i premijeru Ujedinjene Kraljevine Tonyu Blairu, tvrdio je da nova politička realnost zahtjeva drugačiji diskurs oslobođen od oštrih ideologija. Blair je u programu Laburista predstavio ideju Trećeg puta. Ideja nije bila samo prekid sa starom ljevicom, već udaljavanje od svih jednostranih politika. Weltman i Billig istraživali su kako političari govore o svojim politikama u eri „kraja ideologije“. Da odgovore na to pitanje,

intervjuirali su 20 lokalnih političara, iz Konzervativne i Laburističke stranke, koji čine jedno gradsko vijeće. Intervjuirani političari izbjegavali su identificiranje s pojmovima „desno-lijevo“ i tvrdili da ih njihova „racionalnost“ razlikuje od predstavnika iz konkurentske stranke (Weltman i Billig, 2001: 368-370, 373-378).

Ideološko približavanje stranaka, ali u većoj mjeri odbijanje političara da obznane da su ideologije u pozadini njihovih političkih odluka, dovode nas do jednog od paradoksa anti-političkog mentaliteta. Ako stranački političari ne obznaju svoju ideologiju i vode se isključivo racionalnošću, zašto je uopće potrebno uvrstiti tehnokrate u vladu? Naravno, postoje „apolitične“ političke odluke, za koje možemo tvrditi da su racionalne, koje ne možemo pripisati ijednoj ideologiji. Za primjer možemo uzeti poticanje mladih na obrazovanje. Stranke svih ideoloških predznaka žele obrazovane mlade ljude koji će u obrazovnim institucijama upiti znanje koje im treba kako bi u budućnosti mogli voditi zdrav život i kvalitetno pridonositi zajednici. Ideologija „kuca na vrata“ čim pokušamo odlučiti koje je to znanje koje mladima treba kako bi oni mogli izaći na pravi put. Je li to građanski odgoj, seksualni odgoj, vjeronauk, ili nešto četvrto? Tu su i pitanja boravka, besplatnog obroka i ostalih socijalnih aspekata obrazovanja. Riječ ideologija u tom kontekstu možda nije najprimjerenija, ali naš stav prema problematici ugrožene djece ne donosimo nužno kroz prizmu racionalnosti, već kroz prizmu osjetljivosti prema zajednici.

John Boswell i Jack Corbett se u svom istraživanju o fenomenu anti-politike i političkog cinizma nadovezuju na brojne autore koji istražuju negativan stav prema politici. Taj negativan stav nastao je kao kombinacija medijskog izvještavanja, građanske apatije i nezadovoljavajućih rezultata demokratskih institucija. Istraživanja u 21. stoljeću pokazuju da su birači postali apatični prema politici i političkim vođama, ali i da vjeruju u ideju demokracije, no ne i način kojim se demokracija provodi u praksi (Boswell i Corbett, 2015: 1389). Isti autori objašnjavaju neke paradokse i zamke cinizma među građanima. Primjerice, javnost želi da političari slušaju njihove zahtjeve, ali i da vode javnost primjerom. Zatim, birači žele da političari imaju jake principe, ali i da su pragmatični kada trebaju riješiti problem. Posljednje, javnost želi da političari budu slični običnim glasačima (kako bi ih bolje razumjeli), ali da su i izvanredni kako bi legitimirali svoje vodstvo (Boswell i Corbett, 2015: 1389-1392).

U svojoj knjizi koja se bavi ideološkim podjelama u Hrvatskoj, Mirko Štifanić daje nam uvid u netrpeljivost prema ideologijama. Autor navodi podatke o nepovjerenju prema strankama i Saboru u Hrvatskoj te predviđa kraj modela demokracije u kojem su faktori stranke i lijevo/desno podjele. Štoviše, tvrdi da tradicionalne podjele u politici (lijevo-desno) „onemogućavaju racionalne i moralne vrijednosti u politici te kulturu demokracije“ (Štifanić,

2016: 123). Štifanić zatim interpretira izborni uspjeh Mosta nezavisnih lista na parlamentarnim izborima 2015. godine kao kraj modela demokracije koji se temelji na strankama i lijevo-desnim svrstavanjima. Nadalje, autor tvrdi da „ideološke vlade“ ne mogu donositi ikakve odluke koje se temelje na „stvarnim vrijednostima“ i koje su za dobrobit građana (Štifanić, 2016: 126). Štifanić smatra Most nadideologijskom opcijom, odnosno pametnom i razumnom vlasti, koja će njegovati kulturu zajedništva (Štifanić, 2016: 130). Tvrdi da je cilj Mosta stvoriti društvo u kojoj se ideologija zamjenjuje kulturom i vrijednostima onih koji obnašaju vlast. U takvom uređenju moći će se glasati o raznim problemima, od čega ističe pobačaj, istospolne brakove i porezne reforme, bez opterećenosti ideologijom (Štifanić, 2016: 126).

Štifanić vidi ideologiju kao krivca za stanje u hrvatskoj politici. Kada bi ideološke podjele zaista bile tako pogubne za upravljanje nekom državom i za kulturu nekog društva niti jedna demokracija na svijetu ne bi mogla funkcionirati. Štoviše, jedino bi tehno-kratske vlade imale političke uspjehe. Uklanjanjem ideologija ujedno uklanjamo i političke stranke, dakle alternativa su jednostranački sustavi koji povijesno gledajući nisu poticali kulturu demokracije. Stvarne vrijednosti i kultura zajedništva pretpostavljaju da svi članovi neke zajednice u svojoj srži imaju identične vrijednosti i interese. Nadalje, rasprave u vezi tema kao što je oporezivanje (za koju Štifanić tvrdi da bi se trebala riješiti deideologizirano) vode se među znanstvenicima, u parlamentima, nevladinim grupama, profesionalnim udruženjima itd. Riječ je o kompleksnim pitanjima na koje je teško jednoznačno odgovoriti, a najbolje se rješavaju kada se izraze interesi različitih grupa koje neka politika zahvaća. Pojedinaac ne treba niti biti svjestan svoje ideologije da bi je predstavljao već je zastupa izražavajući svoju perspektivu (koja je neodvojiva od njegovog položaja u društvu). Kultura demokracije i zajedništva trebala bi biti u uvažavanju razlika koje postoje među različitim ljudima, a eliminiranje ideologije, stanaka i političkih svrstavanja je naivno i sumnjivo rješenje za ostvarenje tih ciljeva. Također je nejasno kako bi se problemi kao što su porezne reforme i pitanje pobačaja moglo raspravljati bez opterećenosti ideologijom. U hipotetskoj situaciji gdje stručnjaci zaključe da će standard života u nekoj zajednici narasti ako se oporezuje štednja veća od određenog iznosa i redistribuiru u zajednici, ta zajednica se nalazi pred dilemom je li etički oduzeti štednju (primjerice) osobi koja radi deset sati na dan kako bi je redistribuirali nekome tko ne radi uopće. Također, kada bi se medicinska struka složila da je embrij jednako što i dijete, bi li bilo demokratski primjereno oduzeti ženama pravo na tjelesnu autonomiju? U takvim situacijama ideologije čuvaju demokratska prava pojedinaca.

3.2. Tehnokracija i populizam: predvodnici anti-politike

Dok etablirane stranke preuzimaju dobar dio odgovornosti za anti-političko raspoloženje, tehnokracija i populizam svakako pridonose tenzijama.

Wood se referira na razne autore koji ističu tehnokraciju i populizam kao glavne predvodnike anti-politike. Logika tehnokracije i populizma pritom je suprotstavljena logici stranačke vlade i tradicionalnih ideologija. Anti-politiku Wood ipak ne smatra nužno nedemokratskom. Iz nepovjerenja prema posredovanoj, stranačkoj demokraciji, anti-politika zapravo predlaže alternativni način demokracije. Wood također ističe da anti-politika nije neutralna ili nepolitička. Nepovjerenje u politiku događa se kada institucije ne izvršavaju svoju normativnu zadaću ili ne ispunjavaju normativna očekivanja pojedinaca. Pojedinci tako pripisuju neizvršavanje tih zadaća i neispunjenje tih očekivanja nekompetentnosti ili nezainteresiranosti aktera u institucijama. Prema tome, konfliktne ideje oko normativne uloge demokracije rezultat su političkog nepovjerenja u reprezentativnu demokraciju (Wood, 2022: 30)

Wood je podijelio izvore nepovjerenja u dvije kategorije: racionalne spekulacije i volju naroda. Racionalne spekulacije očekuju da će demokracija funkcionirati na osnovi poštenog procesa i da će se odluke donositi na temelju zajedničkih vrijednosti i općeg interesa. Wood tvrdi da su ti kriteriji epistemički i time inherentno tehnokratski. U ovom slučaju, vjera u demokraciju leži u uvjerenju da demokracija štiti temeljne vrijednosti, a nepovjerenje se rađa jer se ne vjeruje da će pojedinci i njihovi predstavnici uvijek zagovarati i štititi te vrijednosti. S druge strane, volja naroda označava normativni ideal blisko povezan s idejom populizma. Ideal je pritom u demokratskom odlučivanju koji je u skladu s generalnim očekivanjima građana. Populističko nepovjerenje u politiku stoga počiva na nepovjerenju prema materijalno motiviranim elitama koje su suprotstavljene običnim građanima. Ipak, populizam je problematičan jer interesi „naroda“ nisu uvijek homogeni i ujedinjeni (Wood, 2022: 30-32).

Posredovano predstavništvo je balans između građana, koji imaju moć kroz mehanizam izbora, i političara, koji reprezentiraju njihove interese. Tehnokrati i populističari žele redistribuirati moć u tom odnosu kroz ukidanje posredovanog predstavništva, ali je nejasno kako to planiraju izvesti u praksi - centralizirajući ili distribuirajući moć? U centraliziranom obliku neposredovanog predstavništva, moć je u rukama vođe ili stranke koji provode politike popularne u javnosti. Distribuirani oblik želi raspršiti moć i političko odlučivanje u druge sfere: organizacije, poslovni svijet i prema široj zajednici. Oba oblika su zajednička tehnokratima i populistima (Wood, 2022: 31-32).

Wood kategorizira četiri vrste anti-politika na temelju toga preferiraju li se demokratske alternative bazirane na razumu (tehnokracija i elitizam) ili volji (populizam i participativna anti-politika). Za sva četiri tipa bira teoretičare koji su povezali neposredovano predstavljanje i opravdanje za nepovjerenje. Za objašnjenje tehnokracije bira Hayeka (čija teorija je opisana u prvom poglavlju rada), za populizam Ernesta Laclaua, za elitizam Josepha Schumpetera te Carole Pateman za participativnu anti-politiku. (Wood, 2022).

Ernesto Laclau (2005) predstavlja, po Woodu, populističku anti politiku – koncepciju politike koja na bazi nepovjerenja podupire ideju neposredovanog predstavnštva, a po retorici i sloganima nalikuje populizmu. Koncepcija populizma Ernesta Laclaua naglašava populističku ideju reprezentacije koja osporava predstavničku demokraciju i ne vjeruje joj (Laclau, 2005, cit. prema Wood, 2022: 39). Laclau, zajedno s Chantal Mouffe, zagovara radikalno demokratsku populističku viziju koja ima za cilj korištenje reprezentativnih demokratskih kanala za potkopavanje percipiranih korumpiranih elita (Laclau i Mouffe, 1985, cit. prema Wood, 2022: 40). Bickerton i Acetti primjećuju da Laclauova verzija populizma, u kojoj bi homogena reprezentacija naroda trebala vladati, smatra političku opoziciju (opoziciju homogenoj volji) nelegitimnom (Bickerton i Acetti, 2017: 194, cit. prema Wood, 2022: 41). Laclauova teorija populizma gaji nisko povjerenje u natjecateljsku prirodu posredovane demokracije i nudi alternativu takvoj vrsti demokracije kroz implementaciju volje naroda u obliku referendumu, a personificirane u populističkom vođi. Populisti se protive nezavisnim i neutralnim institucijama poput sudova i stručnih agencija koje su temeljne institucije demokratskog poretka. Zanimljiva osobina populizma stoga je njegova normativna podrška demokraciji u kombinaciji s nepovjerenjem prema predstavničkom elementu (Wood, 2022: 39-41).

Wood objašnjava participativnu anti-politiku Carole Pateman. Radovi Carole Pateman nude uvid u elemente populističke misli koji mogu potaknuti razmišljanje bez oslanjanja na centralizirani model vodstva. To podrazumijeva poseban oblik participativne antipolitike koja nalikuje populizmu, ali narodnu volju tumači refleksivnije. Patemanina teorija participativne demokracije nastala je iz njezina nezadovoljstva pretpostavkom da će obični građani ostati nezainteresirani i neaktivni u politici. Tvrdila je da iako liberalno demokratska teorija zagovara sudjelovanje u građanskim institucijama i izborima, ta teorija nije uspjela proširiti svoju logiku na druga područja društva u kojima je Pateman identificirala razvoj „političke učinkovitosti“ (Pateman, 1971: 292, cit. prema Wood, 2022: 41). Pateman je smatrala da se politička kultura osnažuje kroz sudjelovanje. Tvrdila je da predstavničke institucije na nacionalnoj razini nisu dovoljne za demokraciju i zalagala se za participativno društvo u kojem su svi politički sustavi

demokratizirani (Pateman, 1970: 42-43, cit. prema Wood, 2022: 42). Njezina participativna demokratska teorija naglašava demokratizaciju svih aspekata života, uključujući radna mjesta. Smatra da će se građani time osobno razviti i da će se razviti demokratska kultura. Autorica je smatrala da u participativnom modelu *output* nisu samo politike već uspješan razvoj političkih i društvenih kapaciteta individualaca (Pateman, 1970: 43, cit. prema Wood, 2022: 42). Pateman tvrdi da participativna demokracija izaziva strukture autoriteta i njihovu organizaciju, ali trenutna ekspanzija participacije, po Pateman, ne ometa postojeće institucije (Pateman, 2012: 15, cit. prema Wood, 2022: 42). Wood interpretira da se Patemanina perspektiva razlikuje od populističke kritike posredovanog predstavljanja zagovaranjem neposredovanog predstavljanja kroz sudjelovanje, umjesto podržavanja jedne stranke ili vođe. Ne slaže se s Laclauom po pitanju jedinstvene volje jer je povijesno isključivala žene (Wood, 2022: 41-43).

Joseph Schumpeter u svom djelu „Kapitalizam, socijalizam, demokracija“ (1976/2003) izražava ideje koje Wood smatra elitističkima. Schumpeter smatra da ne postoji opće dobro jer različitim grupama ljudi taj termin predstavlja drugačije stvari (Schumpeter, 1976/2003: 251, cit. prema Wood, 2022: 35). Schumpeter također smatra da se građani ne mogu uključiti u kompleksna promišljanja koje sudjelovanje u politici zahtijeva (Schumpeter, 1976/2003: 262, cit. prema Wood, 2022: 35). Demokratsko predstavljanje je, po Schumpeteru, monumentalno postignuće koje zahtijeva pasivnost građana (osim izlaska na izbore) koji pritom ne smiju dijeliti svoje stavove sa svojim predstavnicima (Schumpeter, 1976/2003: 269, cit. prema Wood, 2022:36). Političari, po autorovoj teoriji, trebaju imati iznimne kvalitete (Schumpeter, 1976/2003: 258, prema Wood, 2022: 36). Wood tumači da Schumpeter govori o vlasnicima imovine i onima visokog društvenog položaja. Nadalje, Wood tumači da Schumpeter vidi reprezentaciju na konzumeristički način, uspoređujući donošenje odluka pojedinaca na izborima s njihovim racionalnim izborima u potrošnji kućanstava. To implicira da bi se birači mogli osloniti na svoje potrošačke instinkte da odaberu kandidata s „najboljim proizvodom“ na izborima za visoke dužnosti. Schumpeter, kao što je već objašnjeno, smatra da politički vođe trebaju biti iznimne ličnosti koje će javnost poslušno slijediti sve do reevaluacije od strane biračkog tijela. Proširenje ili mijenjanje ovog modela Schumpeter smatra nepraktičnim i riskantnim. Wood interpretira da Schumpeterova koncepcija predstavništva počiva na poslušnosti građanstva koji ne žele širiti demokratska prava i koji prihvaćaju političko vodstvo superiorne klase (Wood, 2022: 35-37).

Wood zaključuje razliku između četiri vrste anti-politike u njihovom odnosu s posredovanim predstavništvom: „Moj argument je da se Patemanini i Hayekovi specifični razlozi za nepovjerenje predstavničku demokraciju mogu promatrati kao poticanje

refleksivnosti u demokratskom sustavu koji dolazi iz sklonosti distribuiranim oblicima neposredovanog predstavljanja. Schumpeter i Laclau nastoje suštinski manipulirati sustavom posredovanog predstavnštva služeći se neposredovanim ciljevima. Nasuprot tome, Pateman i Hayek imaju relativno malo toga za reći o posredovanim političkim institucijama, a umjesto toga predlažu metode poticanja angažmana u širem društvu kako bi se ponudile refleksivne povratne informacije posredničkim stitucijama“ (Wood, 2022: 44).

Wood je predstavio svoje viđenje razlika između tehnokracije i populizma u kojoj je tehnokracija više u skladu s demokratskim vrijednostima. Tehnokracija i populizam percipiraju se kao anti-politički i anti-stranački, a po Caramaniju, obje ideje protiv su agregiranja interesa putem stranačke politike. To je zbog toga što se smatra da stranke ne posjeduju stručna mišljenja i informacije o relevantnim zbivanjima te da kvare demokratsku prirodu (Caramani, 2017, cit. prema Wood, 2022: 39).

Stoga, dobro je proučiti odnos populizma i tehnokracije te njihovu dinamiku. Populizam je „oznaka za politički pokret koji zagovara interese običnih građana nasuprot interesa političke i poslovne elite“ (Grbeša i Šalaj: 2018: 23). Jedna od utjecajnih definicija populizma je ona od Casa Muddea da je populizam „ideologija koja dijeli društvo na dvije antagonističke grupe, pošten narod i korumpiranu elitu, i koja tvrdi da bi politika trebala biti izraz opće volje naroda“ (Mudde, 2004: 543, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 51).

Populizam i tehnokracija suprotstavljaju se pluralizmu i imaju zajednička obilježja, iako se čine različitima. Mudde je u svojim radovima kategorizirao glavne pristupe političkog života: pluralizam, populizam, elitizam. Tehnokraci vjeruju u sud stručnjaka i autori ga nazivaju „paradigmatskim primjerom elitizma“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 71). Elitizam i populizam dijele dualističku ideju politike, a razlikuju se po pitanju uloge naroda. Elitist „smatra da politika treba biti izraz stavova i vrijednosti moralnih i kompetentnih elita, a ne neobrazovanog i nemoralnog naroda“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 71). Elitisti se, budući da vjeruju da je narod opasna rulja koja nije uvijek sposobna razmišljati racionalno, „zalažu za model političkog upravljanja koji predvodi intelektualno i moralno superiorna manjina, to jest elita“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 71)

O razlikama između populizma i tehnokracije pisali su mnogi autori. Claus Offe je pisao o političkoj budućnosti u kojoj „politika nema nikakve stvarne implikacije za proces kreiranja javnih politika, i tehnokratske vizije u kojoj se artikuliranje javnih politika odvija bez ikakve demokratske legitimacije od strane građana (Offe, 2013, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 72). Mark Leonard primijetio je da se ta dva neprijatelja međusobno potiču. Jačanje tehnokracije otvara pristup za jačanje populističkih ideja i suprotno (Leonard, 2011, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 72). Vivienne Schmidt smatra da je *populizam politika bez javnih politika*, a tehnokracija

javna politika bez politike. Autorica tvrdi da je tenzija između populizma i tehnokracije obilježje suvremene politike u Europi (Schmidt, 2006, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 72).

Dokazi za jačanje tehnokratskih ideja, po Bickertonu i Invernizziju, u Europi su neimenovana tijela, primarno regulatorne agencije, koje imaju sve veće ovlasti, a legitimitet temelje na svojoj stručnoj kompetenciji (Bickerton i Invernizzi, 2015, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 72). Sličnosti populizma i tehnokracije prvenstveno su u njihovoj kritičnosti prema pluralističkoj demokraciji. Pluralistička demokracija je verzija demokracije u kojoj se političke odluke „smatraju legitimnima ne zbog toga što odgovaraju nekoj pretpolitičkoj koncepciji istine ili pravde, nego zato što su generirane kroz unaprijed dogovoren skup procedura, to jest pravila za donošenje političkih odluka. Politički akteri svjesni su pristranosti vlastitih političkih stavova te su zbog toga spremni tražiti kompromis kroz proces političke deliberacije“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 73). Populizam priznaje postojanje autentične volje naroda o kojoj se ne treba raspravljati, dok tehnokracija smatra da je „politika proces otkrivanja objektivno postojećih istina te organizacije društva u skladu s tim istinama“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 73). Prihvatanje postojanja takvih istina za sobom vuče zaključak kako bi kompetentnijim ljudima trebalo prepustiti upravljanje društvom. Autori stoga smatraju da u suvremenim društvima dolazi do procesa restrukturiranja gdje su na jednoj strani populizam i tehnokracija, a na drugoj strani pluralistička demokracija (Grbeša i Šalaj, 2018: 72-74).

Prema Caramaniju, populizam inzistira na suverenosti naroda, a tehnokracija na autoritetu stručnjaka (Caramani, 2017, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 73). Oboje kritiziraju suvremene demokracije. Populizam pritom kritizira dimenzije artikuliranja i zastupanja interesa naroda, dok tehnokracija kritizira manjak stručnog i efikasnog upravljanja. Populizam tereti političare da su se otuđili od naroda, da su *mainstream* stranke zanemarile građane i preokupirale se poslovima upravljanja. Tehnokracija kritizira stranke zbog toga što su fokusiranjem na izbore i opstanak na vlasti zanemarile svoju dužnost kreiranja i implementiranja javnih politika. Caramani tvrdi da populizam nije nedemokratski, ali zbog svog inzistiranja na volji naroda može ugroziti neka prava i slobode demokracije (Caramani, 2017, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 74). Za tehnokraciju tvrdi da je u svojoj ideji autokratska jer ne traži narod za legitimaciju rješenja koje im nudi. Tehnokraciji i populizmu zajedničko je „postojanje ideje jedinstvenog, unitarnog općeg interesa“ (Caramani, 2017, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 74). Također, isti autori smatraju da je tu viziju jednostavno ustanoviti, ali se ne slažu kako detektirati opće dobro. Pritom populisti smatraju da je opće dobro iskazano kroz volju naroda, a tehnokrati da je opća volja iskazana kroz racionalno promišljanje stručnjaka (Grbeša i Šalaj, 2018: 73-75).

Ideje prikazane kroz ovo poglavlje dočaravaju kako su termini volja naroda, opće dobro i racionalnost subjektivni pojmovi. Štoviše, značenje tih pojmova svakom subjektu uvjetovano je njegovom percepcijom stanja društva, koje teško može biti lišeno političkih stavova, a još manje etičkih. Lokalni političari u UK, o kojima su pisali Weltman i Billig, tvrdili su da njihove politike nisu niti lijeve niti desne, već racionalne. Njihov iskaz možda je floskula ili primjer političkog marketinga, ali činjenica da se nalazimo u političkoj klimi gdje se stranački političari ne žele opredijeliti po shemi lijevo-desno koja je u politici prisutna stoljećima, može se shvatiti kao obrana politike od političnosti. Banaliziranjem termina racionalnost ili opće dobro, čini se da se takvi političari pretvaraju da postoji jedan set politika koji je dobar i primjenjiv za sve članove neke zajednice.

3.3. Država kao firma

Ovaj rad se primarno bavi tehnokratskim imenovanjima u stranačkim vladama, ali budući da ti tehnokrati ne sudjeluju u kampanjama, nemamo jasan uvid u njihovo viđenje tehnokrata u politici. Okupljanje zagovornika tehnokracije u stranku te njihovo političko djelovanje, koliko god paradoksalno, daje nam uvid u pozadinu ideje da struka vodi državu.

Političari Donald Trump, Silvio Berlusconi, Emanuel Macron i Andrej Babiš zagovaraju ideju da bi se država trebala voditi kao firma (Buštková i Guasti, 2019: 304). Ideja tehnokratskog populizma primamljiva je nekima jer ih lišava aktivne uloge u građanskom životu i poziva na pasivnost. Traži od građana da se odreknu politike. Studija o biračima u Nizozemskoj otkrila je kako je želja za vladavinom stručnjaka kompatibilna s viđenjem politike kao borbe između dobra i zla. Buštková i Guasti opažaju da se u tehnokratskom populizmu radi o ideologiji brojeva i ideologiji stručnog znanja. Bivši premijer Babiš jedan je od najbogatijih ljudi u Češkoj koji se predstavio kao anti-*establishment* kandidat, ponavljajući kako je on apolitičan i kako nema ideologiju (Buštková i Guasti, 2019: 304-305, 316)

„Uvjeravajući birače da je političko promišljanje gubljenje vremena, Babiš je učinkovito uspio svesti politiku na tehnokratsku vježbu u ime naroda, lišenu bilo kakvog etičkog razmatranja“ (Buštková i Guasti, 2019: 318). Buštková i Guasti zaključuju da je paradoks totalitarističke propagande Hanne Arendt primjenjiv i u ovom ne-totalitarističkom slučaju. Arendt je tvrdila da propaganda potiče ljude da ništa nije istina i da je sve moguće (Arendt, 1973, cit. prema Buštková i Guasti, 2019: 318). Time je propaganda poticala cinizam, a u slučaju da je građanima predstavljen dokaz vođine prevare, oni bi se divili vođinoj pameti. Babiševi birači vjerovali su da je on previše bogat da bi krao, a kada su im predstavljeni dokazi

njegove krađe tvrdili su da bi svi krali kada bi mogli. Tehnokratski populizam potiče politički cinizam. Babiš je izrazio poštovanje prema bivšem predsjedniku Vaclavu Havelu i nije kritizirao disidente, ali tvrdio da su njihove visoke moralne vrijednosti nepotrebne u modernoj politici. U Babiševoj tehnokratskoj viziji Češke, država je firma, građani dioničari, a izbori sastanci na kojem se odlučuje tko će biti izvršni direktor (premijer). Politička opozicija i građansko društvo u toj viziji su suvišni, nelegitimni protivnici. Buštková i Guasti zaključuju da je taj način vladanja sofisticirana prijetnja liberalnoj demokraciji (Buštková i Guasti, 2019: 319-322).

Jedna od ponavljajućih tema ovog rada je dilema stranaka koje moraju provoditi odgovorne politike, ali pritom paziti da ih birači ne kazne u slučaju nepovoljnih ishoda politika za birače. Ta problematika posebno je izražena u doba kriza. Babiševa opaska o suvišnosti Havelovih moralnih vrijednosti u modernoj politici pravi je primjer zašto je politika potrebna. Vaclav Havel bio je prvi demokratski predsjednik Češke koji je provodio nepopularne politike, na primjer, prozvao je svoje građane radi diskriminacije romske manjine i zamolio Rome da ostanu u Češkoj (Perlez, 1997). Kao pobornik liberalne demokracije u društvu koje je prethodnih nekoliko desetljeća provelo u komunizmu, nije se bojao voditi građane kroz „krizno“ razdoblje tranzicije, u kojem se mijenja sve od moralnih vrijednosti do tržišnog uređenja, i upravo svojim uvjerenjima vodio je neke segmente države. Ovime ne tvrdim da bi tehnokrati računskim kalkulacijama raspravljali o ljudskim pravima nego tvrdim da politika ima ulogu u procesu objedinjavanja neke zajednice. Kao što je napisao Flinders: „Riječ je o moralnoj djelatnosti koja nam omogućava da preuzmemo kontrolu nad vlastitim životima njegovanjem uzajamnog razumijevanja, planiranjem zajedničkih težnji i donošenjem kolektivnih odluka o raspodjeli oskudnih resursa“ (Flinders, 2017: 25-26).

U pozadini ideje države kao tvrtke je tehnokratski populizam. Radi se o vrsti populizma koji prijeti demokraciji jer poziva građane na pasivnost (traži od građana da prihvate ulogu „dioničara“) i ne traži od države da se postavi kao zaštitnik demokratskih vrijednosti. Babiš koristi tehnokratski vokabular i parole o stručnosti i brojevima, ali ga zbog njegovog prenamaglašavanja *anti-establishment* karaktera, pojednostavljivanja politike i poticanja cinizma prema opoziciji možemo prije smatrati oblikom populizma.

4. ODNOS TEHNOKRACIJE I STRANAKA

Političke stranke glavni su akteri u stranačkim vladama. U 20. i 21. stoljeću stranke su prošle (i prolaze) kroz velike promjene koje je Klaus von Beyme (2002) opisao u knjizi *Transformacija političkih stranaka*. Autor se ondje ne bavi uzrocima tehnokracije, već opisuje promjene koje su oslabile političke stranke (na razini stranke i birača) i dovele do anti-stranačkog raspoloženja. Ovo poglavlje analizira ključne promjene koje su se dogodile u strankama kako bi se dobila jasnija slika o tome zašto su birači izgubili povjerenje u stranke i time otvorili prostor za tehnokratski sentiment. Von Beyme napominje da se „postavke o propasti stranaka oslanjaju na procese koji se odvijaju u predpodručju stranaka: slabljenje identifikacije sa strankama, opadanje sudjelovanja na izborima, sve veća fluktuacija glasova birača, takozvana volatilnost“ (von Beyme, 2002: 33).

4.1. Ideološko zbližavanje stranaka

Suvremena stranačka povijest kreće sredinom 20. stoljeća kada su nastale narodne stranke. Narodne stranke ili *catch-all* nastale su nakon Drugog svjetskog rata kada su stranke podignute na ustavni rang čime su snažno potaknute na internu demokratizaciju (von Beyme, 2002:19-21). „Država je mogla pravno povlastiti samo one grupacije koje su bile organizirane analogno njezinim načelima. Ono što je nazvano *demokratizacijom stranaka* prije bi se, dakako, moglo nazvati *parlamentarizacijom* tvorbe volje“ (von Beyme, 2002: 21).

Kadrovske i masovne stranke, koje su prethodile narodnima, bile su prisiljene mijenjati se kako bi ostale relevantne. Nisu bile privlačne biračima van granica skupine koju predstavljaju, a time nisu mogle konkurirati na izborima. Narodna stranka nastaje zapravo prilagodbom starih stranaka na nove društvene promjene i pridavanjem veće pozornosti natjecateljskoj funkciji, a „zanemarivanjem“ predstavljanja grupa i mišljenja. Najbitniji dio stranke postala je stranka na javnom položaju i profesionalne skupine savjetnika. Članstvo u takvoj stranci je suvišno, ali je opstalo kako bi je činilo manje elitističkom. Krajem 20. stoljeća narodna stranka bila je pod velikim pritiskom. Globalizacija je vladama oslabila autonomnost u kontroliranju svoje privrede. Građani su kroz interesne grupe i nevladine organizacije uspjeli vršiti pritisak bez posredovanja stranke. Nove tehnologije povećale su trošak kampanja, a koruptivne afere demotivirale članove od davanja donacija. Narodna stranka prošla je niz prilagodbi i kretala se u pravcu kartelske stranke. Jedna od tih promjena je stvaranje kartela „da bi se zaštitile od izbornih rizika (primjerice, skretanjem odgovornosti od političkih odgovornih

agencija tako da im one neće biti odgovorne ili minimiziranjem razlike u nagradama izbornim pobjednicima i izbornim gubitnicima)“ (Katz, 2013: 225-226). Nadalje, kartelske stranke zanemaruju svoju predstavničku ulogu i stavljaju veći fokus na upravljačku. Kartelska stranka uvodi promjene prema članstvu kako bi obespravila stranačke aktiviste koji nisu spremni prihvatiti kartelska ograničenja te unajmljuje profesionalne savjetnike (Katz, 2013: 225-226).

Anthony Downs je izrazom *catch-all* stranka osmislio pojam koji je obuhvatio kriterije Kirchheimerove teorije o narodnim strankama: propast ideologije, partnerstvo stranaka s interesnim skupinama, slabljenje članstva, jačanje vodstva i veliko proširenje ciljanih birača na cijeli narod ili barem veću grupu (Downs, 1957, cit. prema von Beyme, 2002: 22). Za narodne stranke karakteristično je profesionaliziranje vodstva i stranke u parlamentu. Jača se pragmatično ponašanje stranaka u maksimiziranju položaja što se prevelo u opću koalicijsku sposobnost. Ojačana koalicijska sposobnost prisutna je u svim zemljama, pri čemu se jedino odbacuje desne populiste (iako se i to dogodilo ulaskom Slobodarske stranke u vladu Austrije). Mnogo slabije su usmjerene na ideologije te su preuzele *catch-all* strategiju. Kartelske stranke autor radije naziva *profesionaliziranim biračkim strankama*. Temelj takve stranke je odnos između vodstva, članova i birača. Stranačka elita specijalizirala se u specifičnim poljima politike, a vodstvo su preuzeli politički menadžeri. Stranke i vodstvo razvili su koordinacijske vještine uz pomoć novih stručnjaka u stranci (von Beyme, 2002: 22-27).

Stranke tako više ne vode samo političari, nego su stručnjaci zamijenili političare i u strankama i u vladi.

Nakon Drugog svjetskog rata političke stranke legitimirale su se kao nositeljice političkih i društvenih promjena. Dominantne stranačke obitelji u Zapadnoj Europi, nakon Drugog svjetskog rata, bile su Socijaldemokrati i Demokršćani koji su gotovo uvijek zajedno činile većinu u zapadnoeuropskim parlamentima. Krajem 20. stoljeća njihova dominantna uloga počinje slabiti. Razlozi tome su različiti: globalizacija, društvene promjene, itd. Keman i Pennings tvrde da je jedan od bitnijih razloga tome promjena u strankama. Stranke su ideološki konvergirale, približile centru i preuzele *catch-all* strategiju radi boljih rezultata na izborima (Keman i Pennings, 2006: 104). Velike demokršćanske i socijaldemokratske stranke, pojavom novih stranaka, smjestile su se u centar stranačkog sustava. Keman i Pennings su prikupili podatke iz 16 država Zapadne Europe koji dokazuju da je biračka lojalnost u većini država volatilna te da su nove stranke uspjele „oteti“ birače dominantnim strankama. Novitet u ovom izbornom ponašanju je volatilnost birača koja se događa unutar stranačke obitelji. Glavne stranke prošle su kroz promjene radi pragmatičnih razloga i pritom „odbacile“ svoju ideološku

prtljagu, ali su time izgubile neke birače i okrenule ih novim strankama (Keman i Pennings, 2006: 95-104).

Snažne promjene među biračima krenule su u SAD-u 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća kada su se u „prvi plan“ nametnuli politički programi kandidata. Pojavilo se problemsko glasovanje na izborima, razvio se politički cinizam i zabilježen je porast neovisnih birača. Uvedeno je političko vodstvo kao „posrednička instancija između novih problema i izborne odluke“ (von Beyme, 2002: 35). Von Beyme je izveo čimbenike koji utječu na pripravnost da se netko identificira sa strankama, među kojima su: orijentacija na shemi desno- lijevo, stupanj povjerenja u politički sustav, i posebni politički događaji koji navode birače da glasuju suprotno svojoj identifikaciji. Birači s niskim interesom za politiku i trajnom identifikacijom zovu se „ritualisti“. Von Beyme smatra da je slabljenje identifikacije zapravo smanjivanje broja ritualista (von Beyme, 2002: 35-40).

Dilema s kojom se etablirane stranke suočavaju je kako se natjecati s novim strankama, a pritom se držati tradicionalnih stavova stranke. Tijekom 1990-ih dvije stranačke obitelji održavale su svoj ideološki profil *vis-a-vis* jedna druge, ali nakon toga našle su se u centru stranačkog sustava gdje ih okružuju nove, često tvrdokornije, stranke s desna i lijeva. Socijaldemokrati su se u mnogim zemljama prilagodili novom političkom kontekstu ideologijom Trećeg puta koja predstavlja novo viđenje postizanja države blagostanja. Obje stranačke obitelji preuzele su *catch-all* strategiju 1990-ih: prilagodile su političke programe kako bi pridobile nove birače i time pojačale šanse dolaska na vlasti, ali s namjerom da zadrže svoje stare birače (Keman i Pennings, 2006: 108-111).

Tehnokracija nije isto što i anti-*establishment*, ali kao što je već pokazano u radu, u pozadini podrške tehnokraciji (i anti-*establishment*) je anti-politički sentiment. Logično je da će birači skloni anti-političkim opcijama biti skloniji podržati tehnokratska imenovanja u vladi i da će pokazivati veću razinu cinizma prema stranačkim vladama.

Abedi se u svom članku referira na Petera Maira koji je tvrdio da etablirane stranke nemaju dovoljno prepoznatljivih razlika između sebe te da glasačima ne predstavljaju identitet koji se značajno razlikuje od identiteta njihove konkurencije (Mair, 1995, 48-51, cit. prema Abedi, 2002: 553). Etablirane stranke su, po Sartoriju, one koje su činile vlade ili koje vladajući smatraju poželjnim partnerom te one s kojima vlada može surađivati ili napraviti koaliciju (Sartori, 1976: 122–123, 300–301, cit. prema Abedi, 2002: 555). Glasači vide etablirane stranke (*establishment*) kao ujedinjenu političku klasu i posljedično se okreću strankama izvan *establishment*. Abedi se referira i na Kitschelta i McGanna koji su istražili kako se približavanje etabliranih stranaka centru, kroz koaliranje i generalno zblježavanje dominantnih

stranaka, odrazilo na biračko tijelo (Kitschelt i McGann, 1995: 17, 20–23, 48, cit. prema Abedi, 2002: 553). Glasaci se okreću alternativnim opcijama kada se etablirane stranke „približe“ jedna drugoj. Abedi potvrđuje svoju hipotezu da anti-*establishment* stranke najviše uspijevaju u sustavima gdje su etablirane stranke blisko pozicionirane ili povezane. Njegova analiza potvrđuje da što su etablirane stranke bliže jedna drugoj to će biti veća podrška anti-*establishmentu* (Abedi, 2002: 551-557, 569-571).

Dakle, podršci anti-*establishmentu* i tehnokraciji zajednička je želja za kažnjavanjem stranačkih vlada.

Stvaranje centrističkih političkih stranaka navelo je i neke starije stranke (agrarne u Skandinaviji, socijalističke) da promjene ime i dodaju „centar“ u njih. Centrizam se promijenio u eri profesionaliziranih biračkih stranaka i stranke su se krenule boriti oko centra u biračkom tijelu. Desne i lijeve stranke doživjele su promjene i prevladale dihotomiju kapitala i rada. Suradnja na europskoj razini pomogla im je pragmatično ujednačiti ciljeve. Stranački programi su se približavali, najviše u Njemačkoj, Austriji i Švedskoj, i stranke su ustupale prilagodbe jedne drugima u želji da razviju partnerstvo (von Beyme, 2002: 56).

Abedi tvrdi da su se etablirane stranke približile centru; „promjene u međunarodnom ambijentu – kojeg karakterizira rastuća globalizacije ekonomske i, u nešto manjem opsegu, političke sfere – smanjila je kapacitet individualnih država da teže istinski suverenom pristupu prema rješavanju glavnih ekonomskih i političkih problema. Rezultat toga je da su sve stranke koje su u nekom vremenu bile dio vlade bivale prisiljene vršiti iste politike“ (Abedi, 2002: 571). Glavni problem etabliranih političkih stranaka je, po Mairu, nedostatak prepoznatljivog identiteta. Ne naglašavaju dovoljno razlike između sebe te se na taj način udaljavaju od birača. (Mair, 1995, 48-51, cit. prema Abedi, 2002: 553). Autor tvrdi da etablirane stranke koje se nalaze blizu jedna drugoj na lijevo-desnoj skali potiču birače da se okrenu anti-*establishment* opcijama. Nadalje, glasači kažnjavaju etablirane stranke glasom za njihove protivnike pogotovo ako su kroz vrijeme ideološki pritjecale, tj. „kretale“ se po lijevo-desnoj skali (Abedi, 2002, 553,571).

Možemo vidjeti da dominantne stranke više ne predstavljaju niti jednu određenu grupu ili svjetonazor. Njihova predstavnička uloga je zanemarena u korist upravljačke, ali za samo upravljanje one se obraćaju tehnokratima.

4.2. Stručnost u doba krize

Pandemija COVID-19 izazvala je političku krizu i pojačala već postojeći zahtjev javnosti za uključivane stručnjaka u donošenje političkih odluka. Pandemija je uskoro postala politizirana i njen utjecaj na gospodarstvo (i ostala sfere) pokazao je kompleksnost rješavanja kriza, što je dovelo do neslaganja oko toga koji bi akteri trebali voditi glavnu riječ u rješavanju krize (političari ili stručnjaci). Istraživanje Lavezzola, Ramira i Fernandez-Vazquesa pokazalo je kako, uslijed krize, građani preferiraju tehnokratsko vođenje krize i jačaju svoje preferencije prema tehnokraciji. Drugi bitan rezultat je da građani preferiraju nezavisne stručnjake nad stranačkim političarima. Sklonost stručnjacima s profesionalnim iskustvom u zdravstvenom sektoru pojačana je kada se kriza COVID-19 uokviri s fokusom na javnozdravstvene elemente i implikacije na politiku. To znači da kada je naglasak na pitanjima poput širenja virusa i javnozdravstvenih mjera, ljudi su skloniji cijeniti stručnost zdravstvenih radnika. Međutim, ako se naglase učinci pandemije na ekonomiju (zatvaranje poduzeća i nezaposlenosti) sklonost određenoj vrsti stručnjaka se smanjuje. U takvoj situaciji građanima postaje svejedno je li stručnjak iz javnog zdravstva ili iz gospodarstva. Specifični politički problem koji se rješava oblikuje raširene i povoljne stavove prema stručnosti potrebnoj za rješavanje problema. Tehnokratski stručnjaci bi (u idealnoj verziji) donosili „neutralna“ dugoročna najbolja rješenja, temeljene na znanosti, činjenicama te bez utjecaja posebnih interesa koje utječu na političke stanke (Lavezzolo i dr, 2022: 1124-1126).

Stoga, vidimo da građani nemaju povjerenja da ih stranačke vlade mogu voditi kroz krizne probleme i stanja koja zahtijevaju veću ekspertizu od uobičajene.

Autori se referiraju na istraživanja koja pokazuju da značajan udio stanovništva Zapada pokazuje sklonosti prema tehnokratima popraćen niskim povjerenjem u političke stranke. Tehnokratski stavovi jačaju kada politička obećanja i očekivanja nisu ispunjena. Njihova logika počiva na idejama da stručnjaci neće biti ometani političkim preprekama i da neće pasti pod utjecaj drugih interesa. Sklonost tehnokraciji posebno se osjeti tamo gdje građani percipiraju neuspjeh stranaka. Tehnopoliti, stranački stručnjaci s profesionalnom specijalizacijom u području svog resora, također su popularna opcija u nekim kontekstima i preferira ih se nad „običnim“ stranačkim političarima. Krize poput one uzrokovane korona virusom zahtijevaju više stručnjaka stoga nije potrebno samo poticati ulazak stručnjaka u sfere odlučivanja nego i procijeniti koji stručnjaci su u danom kontekstu najbitniji (Lavezzolo i dr, 2022: 1126-1129).

Rezultati istraživanja provedenog putem ankete pokazuju da je korona kriza poljuljala povjerenje u vlade i politiku te pojačala tehnokratske stavove. Ovi nalazi pridonose našem

razumijevanju napetosti između predstavničke stranačke vlade i tehnokratskih aranžmana, kao i kompromisa između odgovornosti i osjetljivosti u suvremenim demokracijama. Oni sugeriraju trajnu sklonost javnosti da daje prednost tehnokratskim rješenjima, osobito tijekom teških kriza poput pandemije COVID-19. Istraživanje također ukazuje da vanjski šokovi mogu promijeniti temeljne političke orijentacije koje se tiču prirode političkog režima (Lavezzolo dr , 2022: 1138-1139).

Dakle, razumljivo je da se birači lakše odriču etabliranih stranaka u moderno doba. Birači su zbog velikih stranačkih promjena (ideološka konvergencija i *catch-all* strategija) dobili dojam da se radi o identičnim opcijama ili istoj političkoj klasi. Osim što ne artikuliraju interese, etablirane stranke (po biračima) nisu niti sposobne voditi državu kroz krize. Birači im zamjeraju da su preopterećene „politikom“, što upućuje na to da birači žele nezavisne stručnjake na odlučujućim pozicijama.

5. TEHNOKRATSKE VLADE I PARADOKSI TEHNOKRACIJE

5.1. Kategorizacija tehnokracija

Tehnokracija u vladi smatra se imenovanjem ministara koji nisu udruženi ni u jednu političku stranku. Ovdje nije riječ o nekom novom fenomenu već jednostavno o praksi koja se provodi desetljećima kako bi se neutralizirale pozicije u vladi ili u slučajevima gdje se trebaju provoditi kompleksne politike. Tehnokratska imenovanja su ipak bila iznimka budući da je u Europi pripadnost stranci ključni preduvjet za ministarska mjesta (Emanuele i dr. , 2023: 995-996). Sličnu definiciju daje i Kaltenegger koji tehnokrate opisuje kao politički samostalne sa stručnim znanjem (Kaltenegger, 2022: 3). Fenomen tehnokracije može se shvatiti i kao transferiranje političkog odlučivanja iz političke u stručnu sferu (Malkopoulou, 2023: 339-340).

U politici susrećemo razne vrste tehnokracija. Postoje i tehnokratske stranke (koje ovaj rad također spominje) i vlade koje na razne načine kombiniraju stranačke i tehnokratske dužnosnike.

Obavezni uvjeti idealtipske stranačke vlade (po Richardu Katzu) su ti da odluke donose izabrani stranački dužnosnici ili drugi koju su pod kontrolom stranke, da se politike definiraju unutar stranke koja je mora provoditi, i da su dužnosnici regrutirani unutar stranke te da su joj odgovorni (Katz, 1987:7, cit. prema McDonnel i Valbruzzi, 2014). McDonnel i Valbruzzi, na temelju Katzovih uvjeta i postavke da je tehnokratska vlada suprotnost stranačkoj, izvode uvjete za idealtipsku tehnokratsku vladu. Tehnokratska vlada, po njima, treba zadovoljavati barem jedan od tri uvjeta: bitne vladine odluke ne donose odabrani stranački dužnosnici, stranke ne kroje politiku, i najviše dužnosnike (predsjednici vlade, ministri) ne regrutiraju stranke (McDonnel, Valbruzzi, 2014: 655-656).

Isti autori postavljaju pitanje kako kategorizirati tehnokrate. Autori se ne slažu s definicijom Cotte i Verzichellija (2002) da je tehnokratski dužnosnik onaj bez ikakve političke ili parlamentarne pozadine jer je „politička pozadina“ maglovit termin (Cotta i Verzichelli, 2002, cit. prema McDonnel i Valbruzzi, 2014: 657). Takva definicija može eliminirati ministre koji su u jednom trenutku javno podržali nekog političkog kandidata, kojima je član obitelji pripadnik neke stranke ili koji su godinama prije dolaska na dužnost bili članovi neke stranke. Autori predlažu definiciju prema kojoj je dužnosnik tehnokrat ako nikada nije obnašao javnu dužnost pod pokroviteljstvom neke političke stranke, ako nije član neke stranke i ako se smatra da je stručnjak za područje koje je direktno povezano s njegovom političkom ulogom (McDonnel i Valbruzzi, 2014: 657-658).

Kompozicija tehnokratske vlade bitna je karakteristika za kategoriziranje tehnokratskih vlada ili „stupnja“ njihovog tehnokratizma. McDonnel i Valbruzzi uzimaju za primjer vladu Lucasa Papademos, premijera Grčke, koji je bio na čelu vlade čiji su ministri bili članovi dvije (tadašnje) najveće stranke u Grčkoj (Nova demokracija i PASOK), a više od polovica ministara bili su ministri u prethodnoj vladi. Dakle, radilo se o velikoj koaliciji s tehnokratom na čelu vlade. Kontrastni primjer su vlade Maria Montia i Lamberta Dina u Italiji u kojima nije bilo niti jednog stranačkog ministra. Primjerice, Montieva vlada oformljena je kako bi trajala duže od godinu dana i provela bitne reforme. U sredini se nalaze vlade koje čine i stranački i nestranački dužnosnici, a kao primjer McDonnel i Valbruzzi izvođe vladu Carla Azeglia Ciampia 1990-ih, koja je imala stranačke i ne-stranačke ministre (omjer je bio 14 stranačkih naspram 11 nezavisnih ministara). Granični slučaj bila je vlada Gordona Bajnaia u Mađarskoj (2009-2010). Vlada je u tom slučaju bila predstavljena kao skupina kriznih menadžera, dok su premijer i polovica ministara bili nezavisni. Slučaj je „graničan“ jer je Bajnai prethodno bio ministar u vladi MSZP-a i svi njegovi stranački ministri bili su članovi MSZP stranke. Stranka je također bila najveća potpora vladi u parlamentu. Iako ta vlada može biti opisana kao tehnokratska i ispunjava postavljene uvjete, daleko je od idealtipske tehnokratske vlade (McDonnel i Valbruzzi, 2014: 658-660).

Sljedeće bitno obilježje tehnokracije je obuhvatnost djelovanja. Prijelazne vlade često se pogrešno navode kao tehnokratske vlade (McDonnel i Valbruzzi, 2014: 655). Također, prijelazne vlade su ograničene u djelovanju i bave se trenutnim događajima, bez da donose i provode politike u pravom smislu riječi. Njihov posao je održavati status quo sve do zasjedanja nove vlade. Takve vlade nastaju nakon što se vlada raspusti i priprema za nove izbore, ali i u slučajevima kada stranke iz nekog razloga ne mogu sastaviti vladu. Tada na čelo države dolaze prijelazne tehnokratske vlade. Primjeri prijelaznih vlada su Pikrammenosova u Grčkoj i Tošovskyeva u Češkoj. Takve vlade ne možemo svrstati u istu kategoriju kao što je na primjer Dinijeva u Italiji, koja je trajala duže od par mjeseci i provela velike reforme. McDonnel i Valbruzzizato govore samo o tehnokratskim vladama koje imaju slobodu djelovanja, a ne administrativne i tehničke zadatke (McDonnel i Valbruzzi, 2014: 661-662).

McDonnel i Valbruzzisu napravili su tipologiju tehnokratskih vlada na temelju njihova sastava i djelovanja. Razlikujemo tehnokratske vlade u čijem sastavu je većina stranačkih ministara od onih koje čine stranački predstavnici. Granični slučajevi (u kojima je omjer ministara 50:50) smatraju se tehnokratskima, ako je premijer tehnokrat i ako je ministar gospodarstva (ili financija) tehnokrat. Nadalje, isti autori su kategorizirali tehnokratske vlade u četiri kategorije. Prva kategorija su stranačke vlade s tehnokratima na čelu koju čine stranački

ministri, tehnokratski premijer i koje djeluju dalje od održavanja statusa quo. Drugi tip je stranačka prijelazna vlada koju čine stranački ministri i tehnokratski vođa, ali nemaju ovlasti donositi političke odluke. Treći tip je nestranačka prijelazna vlada koju čine nestranački premijer i ministri bez ovlasti. Četvrti tip je potpuna tehnokratska vlada koju čine tehnokratski vođa, ministri i ima ovlasti djelovati. Do 2014. godine postojalo je samo šest slučajeva četvrtog tipa u EU. U Italiji to su bile vlade Dinia i Montia, u Češkoj Fischer, Berov u Bugarskoj, Bajnai u Mađarskoj i Vacaroui (prva vlada) u Rumunjskoj. Tih šest vlada se međusobno razlikuju, ali sve one imaju tri temeljna obilježja, a to su tehnokratski premijer, većina ministara su tehnokrati i vlada ima ovlasti djelovati. Takva vrsta tehnokratskih vlada je najrjeđa; prvi i treći tip tehnokratske vlade je brojčano nadmašuju (McDonnel i Valbruzzi, 2014: 662-666).

5.2. Paradoksalna tehnokracija Austrije

Građani Austrije još od polovice 20. stoljeća ne primjećuju velike razlike između Socijaldemokratske stranke Austrije (SPÖ) i Austrijske narodne stranke (ÖVP), dominantne demokršćanske stranke u Austriji. Ankete pokazuju da je od 1976. do 1985. broj građana koji smatra da je SPÖ „ljevičija“ pao za 9%, a broj onih koji smatraju da je ÖVP „desnija“ za 10%. Političari iz redova obje stranke također su se prestali svrstavati u dvije grupe. Ističe se i da je pragmatičnost bitno obilježje austrijskih stranaka. U razmaku od deset godina, između 1970. i 1980. godine, dogodila se i značajna promjena na razini birača Danas njih 37% bazira svoju izbornu odluku na temelju svog svjetonazora, dok je deset godina prije taj postotak bio gotovo 20% veći (Muller, 1992: 185-186).

Ministri nose bitnu ulogu u vladi. Oni utječu na agendu vlade, izvršavaju političke dužnosti i kreiraju javne politike svog ministarstva te su postali bitni u procesu personalizacije politike. Ministri su, osim toga, „lice“ vlade i asocijacija na ministarstvo kojim upravljaju. Time građani dobivaju predodžbu i zauzimaju stav o radu određenog resora. Selekcija i deselekcija ministara postala je popularna tema u političkoj znanosti, a selekciji tehnokrata posvećeno je posebno područje. Važnost te teme objašnjava se citatom: „praksa imenovanja nestranačkih članova vlade kritična je jer zadire u samo srce parlamentarne demokracije: kontrolu kohezivnih političkih stranaka nad najvišim izvršnim uredima države” (Neto & Strøm, 2006: 643, cit prema Helms, 2022:2). Tema je također bitna jer se postavlja pitanje koliko pojedini ministar može učiniti u svom mandatu: „posebne odlike ministara, posebno one koje se odnose na stranačko iskustvo, utječu na njihovu sposobnost ispunjavanja obećanih stranačkih politika“ (Vodova,

2021:1, cit prema. Helms, 2022: 3). Stranke koriste pozicije ministara, koje nose svoje povlastice, kao mehanizam održavanja discipline u parlamentarnoj areni (Helms, 2022: 1-3).

U Austriji su SPÖ i ÖVP jednako snažne stranke (Keman i Pennings, 2006: 109). Dvije glavne stranke Austrije imale su veliku ulogu u procesu demokratizacije. Osim toga, one su u Austriji imale veliku ulogu u tvorbi države (Druge republike) i konsocijacijskog režima. Uz to, austrijski stranački sustav dugo se ističe po izvanrednoj organiziranosti i velikoj prisutnosti stranaka u različitim sferama države. Nedavna istraživanja pokazala su da, dok u većini Europe bilježimo pad formalnog članstva u strankama, dominantne stranke u Austriji zadržavaju relativno visoko članstvo. Komparativno istraživanje 46 velikih stranaka u 16 europskih demokracija, uključujući Kanadu i Australiju, smjestilo je ÖVP na prvo, a SPÖ na treće mjesto po snazi stranke. Svoju „snagu“ stranke duguju visokom nivou stranačke patronaže. Helms se referira na istraživanja koja pokazuju kako je Austrija (zajedno s Belgijom, Grčkom i Italijom) među državama s najprisutnijom stranačkom patronažom. Povrh toga, istraživanja su pokazala visoku razinu politizacije u javnom i polu-javnom sektoru. Prisutan je sustav „nagrađivanja“ zaposlenika u javnom sektoru, ali i izvan njega. Tvrdi se da je članstvo u stranci determinanta u karijerama koje se i ne tiču upravljanja državom (Helms, 2022: 3-4).

Specifičnost austrijskog sustava je u tome da stranke biraju ministre umjesto da su ministri izbor predsjednika vlade. Od 1945. godine do 2021. godine ukupno 221 osoba obnašala je ministarsku dužnost, uključujući 11 ministara u tehnokratskoj vladi kancelarke Brigitte Bierlein (od lipnja 2019. do siječnja 2020. nakon skandala koji je natjerao kancelara Sebastiana Kurza na ostavku). U tom razdoblju bilo je čak 39 ministara tehnokrata. Ukoliko ne brojimo privremenu tehnokratsku vladu (koja je bila postavljena kao sredstvo kontrole štete) i četiri ministara koje je kancelar Kurz imenovao danima prije raspuštanja vlade, bilo je 25 tehnokratskih ministara. Broj tehnokratskih ministara se povećavao kroz godine. 21% od 25 tehnokratskih ministara bilo je u vladama Kurz I (2017-2019) i Kurz II (2020-2021) (Helms, 2022: 4-7).

Zanimljivo je kako bez obzira na očiti anti-stranački sentiment među građanima te bez obzira na njihovo nepovjerenje prema klasičnim političarima, građani Austrije ne kažnjavaju stranke na izborima u toj mjeri da bi ijedna treća opcija došla na vlast (izmjenjuju se ÖVP i SPÖ). Stranke odgovaraju na anti-stranački sentiment tehnokratskim imenovanjima i tako prividno rješavaju problem visoke stranačke patronaže i klijentizma.

Austrija je demokracija koja je imala manji broj gospodarskih kriza u usporedbi s drugim državama Zapadne Europe. Neki istraživači tehnokracije tvrde da su tehnokratska imenovanja najčešća u državama polupredsjedničkog uređenja. Dok je Austrija službeno

polupredsjednički sistem, predsjednici obično ne iskorištavaju (svu) svoju ustavnu moć. Nadalje, postavka da su tehнократи češći u sistemima s visokim stupnjem fragmentacije i velikim brojem stranaka također se ne odnosi na Austriju. Niti jednu vladu od 1945. nisu činile više od dvije stranke. Austrija je imala i dugi, neprekinuti niz jednostranačkih vlada (1970-1983). Jedina manjinska vlada bila je vlada Kreiskya (SPÖ) koja je trajala godinu i pol dana (1970-1971). Parlament su desetljećima činile samo tri stranke (ÖVP, SPÖ i Slobodarska stranka, skraćeno FPÖ). Komunisti nisu nikada držali više od 3% parlamentarnih mjesta od 1945., a već u sljedećem desetljeću su izgubili svu parlamentarnu reprezentaciju. Zeleni su uspjeli ući u parlament tek kasnih 80-ih prošlog stoljeća (Helms, 2022: 7).

Prije nego što uđe u analizu razloga za veliki broj nestranačkih imenovanja u Austriji, Helms detektira objašnjenja kojima se generalno objašnjava fenomen tehнократа, ali su u slučaju Austrije polovično primjenjivi ili neprimjenjivi. Prvo, nestranačka imenovanja često se pripisuju velikim koalicijama jer se stranke (unutar koalicije) međusobno nadgledaju i kontroliraju pa nestranačka imenovanja dođu kao korisno rješenje. Dok su austrijske velike koalicije imale nekolicinu nestranačkih ministara (ponekad samo jednog), oni su češća pojava u drugim vladama (u kojima ih bude tri ili četiri). Autor smatra da velike koalicije, koju čine velike stranke sa širokim strukturama, češće rezerviraju mjesta za stranačke ljude i međusobno se podržavaju u tome. Zatim, jedno od objašnjenja je da je ulazak stranke FPÖ u vladu povećao broj tehнократа. FPO je oštro kritizirao velike stranke i političku klimu *establishmenta*, ali broj nestranačkih ministara nije značajno porastao u vladama u kojima je FPO sudjelovao. Zadnje objašnjenje koje autor odbacuje je politika neutralnosti budući da jedino Finska i Austrija od neutralnih europskih država bilježe veliki broj tehнократа, dok ih Švicarska, Irska i Švedska nemaju (Helms, 2022: 7-9).

Helms smatra da su nestranačka (tehнокratska) imenovanja adut u povećanju stranačke (i vladine) popularnosti, autoriteta i legitimiteta. Smatra da stranački vođe regrutiraju tehнокrate s tim ciljem i „ručno biraju“ individualce koji se ističu po visokom obrazovanju i značajnim karijerama ili postignućima. Autor takvo ponašanje primjećuje kod ÖVP-a i SPÖ - a, ali i kod FPÖ-a kada su nominirali tehнокratske ministre. Percepcija potencijalnih ministara također je adut. Stranački vođe uzimaju u obzir pozitivnu percepciju profesionalaca koji ulaze u vladu i generalno nepovjerenje prema „klasičnim“ političarima. Autor navodi istraživanja koja tvrde da čak 58% građana Austrije preferira ideju tehнокratske vlade. Smatra da objašnjenje leži u tome da je Austrija birokratska država u kojoj veliki broj građana cijeni i poštuje državne službenike za koje smatra da vode državu (a ne političari). Jaki anti-stranački sentiment bio je posebno vidljiv kada je tehнокratska vlada došla na vlast na oduševljenje

građana. Istraživanja javnog mijenja podupiru postavku o tome kako građani preferiraju nestranačke ministre nad klasičnim političarima. Helms za primjer daje anketu agencije OGM iz 2021. koja je ispitala javnost o najpozitivnijim političarima. Jedina tri nestranačka ministra iz Kurzove vlade zauzeli su prva tri mjesta. Jedan od dotičnih ministara Martin Kocher je u preslagivanju vlade sljedeće godine preuzeo super-ministarstvo (gospodarstva i rada) (Helms, 2022: 9-10).

Autor ističe: „Nestranački ministri upravljaju malim ili nikakvim političkim resursima i imaju ograničen potencijal za djelovanje protiv stranačke volje. Budući da ne uživaju stalnu potporu nijedne jasno definirane grupe za koju bi mogli tvrditi da ih predstavljaju, mogu ih se lako riješiti kad god im više nisu sredstvo“ (Helms, 2022: 10). Jedan bivši nestranački ministar, iznimnog profesionalnog ugleda i popularnosti, bio je obaviješten da neće biti ponovno nominiran na poziciju jer nije napravio dovoljno za stranku. Osobna popularnost i profesionalni ugled ipak ne mogu nadomjestiti manjak političkih resursa. Postoji, naravno, mogućnost da su pojedini tehnokrati pozvani u vladu kako bi zaista poboljšali politike, ali postoje i mnogi profesionalni političari s nadprosječnim znanjem o kreiranju javnih politika. Austrija je paradoksalan slučaj jer je ogroman broj nepolitičkih pozicija dodijeljen profesionalcima po stranačkoj pripadnosti (i to članovima ÖVP i SPÖ), dok mjesta u politici ostavlja nestranačkim stručnjacima. Po istraživanjima iz 2017. jedna trećina svih članova stranke u Austriji nije aktivna. Sve to sugerira da se brojno članstvo u strankama može protumačiti kao njihova predaja pravilima igre. Upitno je koliko su tehnokrati zaista nezavisni od stranke. Imenovanje na ministarska mjesta obično je nagrada za dugoročnu lojalnost stranci. Lojalnost stranci ne treba uvijek biti formalna; neki tehnokrati bili su neformalno povezani sa strankom prije svog imenovanja (Helms, 2022:10-11).

Dakle, u slučaju Austrije možemo dovesti u pitanje motiv iza tehnokratskih imenovanja. Stranke su svjesne svog negativnog imidža među biračima. Birači ih terete za visoku razinu stranačke patronaže, oportunitizam članova, prednost pri zapošljavanju na temelju stranačkih iskaznica i neprimjerenu prisutnost stranke u ne-državnim sferama. Bez obzira na to, dvije dominantne stranke ne gube svoj položaj. Koriste popularnost i ugled svojih tehnokratskih ministara i tako popravljaju svoj imidž kod birača.

5.3. Problem odgovornosti

U četvrtom poglavlju ovog rada predstavljeni su problemi s kojima se suvremene stranke suočavaju i koje su dovele do anti-stranačkog raspoloženja. Teza ovog rada je da su

tehnokratska imenovanja, u jeku opadanja interesa za političke stranke, mogle bi biti strategija stranaka da se obračunaju s dilemom između odgovornosti i responzivnosti (ponašanje u skladu s očekivanjima birača). Jedna od čestih kritika stranaka je njihov manjak responzivnosti; ponašanje u skladu s uputama nadnacionalnih institucija, a ne u skladu sa željama birača. Stranke na vlasti moraju se ponašati u skladu s očekivanjima spomenutih institucija i upravljati gospodarstvom u skladu s globaliziranim tržištem. Pritom su svjesni da ih građani mogu kazniti za manjak responzivnosti prema njima na sljedećim izborima. Tehnokratski ministri imaju slobodu „odgovornosti“ bez straha da ih se kazni na izborima jer, za razliku od stranačkih političara, nemaju jednaku demokratsku odgovornost (Emanuele i dr, 2023: 2).

Autori tvrde da će u izbornom stabilnom kontekstu stranke biti spremnije preuzeti odgovornost. Rizik za izbornu kažnjavanje radi jaza između odgovornosti i responzivnosti veći je u nestabilnom izbornom kontekstu. Radi toga će stranke regrutirati tehnokrate kao strategiju razrjeđivanja odgovornosti. Također tvrde da je pribjegavanje tehnokratima rezultat volatilnosti birača (u Zapadnoj Europi). Motivi iza imenovanja tehnokrata nisu dobro proučeni, ali druga istraživanja došla su do zaključaka da su tehnokratske vlade/ministri češći u vrijeme gospodarskih kriza (kako bi stranke očuvale kredibilitet bez izlaganja riziku posljedicama) i da su mjesta gdje je loša gospodarska situacija i gdje je povjerenje u političare nisko „plodno tlo“ za tehnokracije. Procesom kartelizacije stranaka one su postale manje responzivne i zanemarile svoju ulogu predstavnštva. Višerazinske institucionalne okolnosti, veto igrači i višerazinsko upravljanje doveli su do stanja u politici gdje vlade prate proceduralne norme, ponekad na štetu svoje agende i želja birača. Jedna od recentnijih političkih kriza koja je ilustrirala dilemu je kriza Eurozone. Diljem Zapadne Europe stranke se suočavaju sa zavisnošću o eksternim faktorima i manjkom slobode da kreiraju i implementiraju politike. U strahu da će ih birači kazniti zbog odgovornosti prema međunarodnim institucijama oni se odriču dijela odgovornosti postavljanjem tehnokrata u vladu (Emanuele i dr. 2023: 3-5).

Postavka da su tehnokratska imenovanja posljedica dilema s kojima se suvremene stranke obračunavaju potaknuta je podacima o tehnokratskim imenovanjima u Zapadnoj Europi. Broj imenovanja je dva do tri puta veći 2010-ih nego što je bio 2000-ih, 1990-ih i 1980-ih. Stranke uslijed kriza također traže načine za razrjeđivanje odgovornosti. Istraživanja o recesiji 2008. godine tvrde da je imenovanje tehnokrata izglednije kada vlada zna da će morati implementirati nepopularne politike (Alexiadou i Gunaydin 2019; Wratil i Pastorella 2018, cit. prema Emanuele i dr. 2023: 11). Autori se referiraju i na istraživanje koje dokazuje kako se nakon korupcijskih skandala birači okreću novim strankama (Engler 2016, cit. prema Emanuele

i dr. 2023: 11). Možemo zaključiti da bi regrutiranje tehnochrata stranci u takvoj poziciji u kojoj je delegitimirana, popravilo imidž na sljedećim izborima (Emanuele i dr. 2023: 8, 11).

Kada stranačke vlade odaberu tehnochrate za bitne pozicije u vladi možemo reći da „priznaju“ svoju nedoraslost za rješavanje tih problema ili nedostatak kadra u svojim stranačkim redovima.

Rezultati istraživanja (Emanuele i dr. 2023:13-16) dokazali su da vanjska ograničenja (kao što su Europska unija i krize) značajno utječu na prisutnost tehnochrata u vladi. To dokazuje kako problem odgovornosti nadnacionalnim institucijama utječe na imenovanje tehnochrata. Percepcija o visokom stupnju korupcije u nekom sistemu također utječe na prisutnost tehnochrata. Tehnochrati su češći u većinskim vladama (vladama u kojoj je jedna stranka). Prepuštanje ministarskih mjesta tehnochratima razrjeđuje odgovornost te stranke (koalicija s drugom strankom bi dovela do komplikacija pri podjeli ministarskih mjesta). Rezultati pokazuju da biračka volatilitnost igra značajno ulogu u imenovanju tehnochrata u Zapadnoj Europi. Porast totalne volatilitnosti uvelike povećava šanse za imenovanje tehnochrata u vladu, a porastom volatilitnosti porast tehnochrata značajno raste. Čak i kada se usredotočimo isključivo na parlamentarne režime ili isključimo slučajeve u kojima predsjednik ima značajnu ulogu u formiranju vlade, učinak volatilitnosti na udio tehnochratskih pozicija je značajan „Doista, kao što je već spomenuto, u kontekstu 'neelastičnog' glasačkog odgovora (tj. s niskom volatilitnošću), stranke će se osjećati relativno sigurnima u suočavanju s dilemom odgovornost-responzivnost, jer je manja vjerojatnost da će njihova potreba da budu odgovorni nauštrb zahtjeva birača biti sankcionirana na izbornom listiću. Suprotno tome, u izbornu turbulentnim vremenima, vladajuće stranke su svjesne da će ih birači vjerojatnije kazniti zbog nereagiranja te će, posljedično, biti sklonije 'prebaciti vruć krumpir' odgovornosti na tehnochrate.“ (Emanuele i dr. 2023:15).

5.4. Kompatibilnost s demokracijom

Pastorella (2016: 949-954) postavlja pitanje jesu li tehnochracije kompatibilne s demokracijom prema europskim standardima (standardima stranačke demokracije). Autorica prvo predstavlja česte kritike koje prate tehnochraciju, počevši s argumentom da su tehnochratska imenovanja neustavna. Ponašanje u skladu s ustavom je samo minimalni kriterij u pravnoj državi i nije dovoljno da vlada ispunjava samo taj kriterij kako bi se smatrala demokratskom. Autorica nadalje ispituje ruše li tehnochratske vlade nacionalne ustave država koje su imale tehnochratske vlade i saznaje da je ta postavka kriva. U Italiji ustav dozvoljava imenovanje

ministara koji nisu nikada bili članovi parlamenta, dok u Češkoj predsjednik dodjeljuje mandat za sastavljanje vlade onome koji je najsposobniji sastaviti je i ta osoba ne treba uvijek biti predstavnik najveće stranke. U drugim državama gdje su se pojavile, tehnokratske vlade također su u skladu s ustavom. Druga bitna kritika je ta da su tehnokratski ministri ili tehnokratske vlade prekid lanca delegacije (birači biraju dužnosnike). Tehnokratski ministri se ne natječu za glasove i birači nemaju mehanizam kazniti ih. Ipak, postoji demokratska kontrola jer tehnokratsku vladu mogu srušiti stranke u parlamentu (ili im uopće ne pokloniti povjerenje). Čini se da birači zaista kažnjavaju stranke koje podržavaju tehnostrate, što znači da birači ipak imaju mehanizam kazniti tehnokratske vlade. Također, tehnokratski ministri često se navode kao „neizabrani tehnostrati“, ali ministri u većini europskih demokracija nisu izabrani na izborima, već ih biraju stranke. Tehnokratska imenovanja čine se kao prekid u radu „normalne“ stranačke vlade. Neki vjeruju da tehnostrate postavljaju drugi mehanizmi (naredba Europske unije, Međunarodnog monetarnog fonda ili druge države).

Nadalje, kritika koje je upućena tehnostraciji i populizmu je ta da sprječavaju političku deliberaciju. Tehnostrati u svom inzistiranju da su neutralni i da imaju najbolja rješenja delegitimiraju kritike i opoziciju, ali autorica tvrdi da depolitizirane institucije mogu funkcionirati demokratski. Upravo radi svoje „manje“ legitimnosti tehnostrati će imati veću potrebu braniti svoju postupke pred građanima. Četvrta kritika tiče se neutralnosti tehnostrata. Tehnokratske vlade pozicioniraju kao neutralne koje rješavaju hitne probleme. Međutim, kritičari tvrde da ipak promiču određenu ekonomsku ideologiju i tvrde da tehnostrati, unatoč tome što su nestranački, još uvijek imaju političke preferencije. Dodatno, kritičari tvrde da tehnostrati često pokušavaju održati iluziju neutralnosti izbjegavajući vrijednosne tvrdnje, odričući se stranačkih etiketa i tražeći međustranačku podršku. Tehnostrati mogu tvrditi da je njihovo pokretačko načelo neutralnost kao „ideologija metode“ koja se može primijeniti na različite vrste režima. Tvrde da je povezanost s neoliberalnim politikama uvjetna i neopravdana. Prema ovoj ideologiji, tehnostrati nisu odgovorni za redistributivne implikacije ekonomskih politika; njihova je uloga učinkovito postići unaprijed određene ishode bez razmatranja redistributivnih posljedica. Studije sugeriraju da su stranački učinci na političke izbore ograničeni kada se kontroliraju proračunski i ekonomski čimbenici. Uspon regulatorne države ukazuje na to da je javna politika često pod utjecajem čimbenika izvan stranačke kontrole. Stranački utjecaj na rezultate politike je slab, a na izbore politike prvenstveno utječu širi međunarodni uvjeti, a ne stranka u vladi, bilo da se radi o normalnoj ili tehnokratskoj vladi (Pastorella, 2016: 954-956).

Zadnja kritika koju Pastorella opovrgava je kritika o nelegitimnosti. Temeljna kritika tehnokratskih vlada je da daju prednost učinkovitosti nad demokratskim legitimitetom. Prvo, može se tvrditi da tehnokratske vlade posjeduju drugačiju vrstu legitimiteta, koju se može nazvati „tehnokratskim legitimitetom“ koji se temelji na nepristranosti i konvergenciji tehničkih zahtjeva s demokratskim težnjama za većom nepristranošću. Drugo, tehnokratske vlade mogu se promatrati kao kompenzacijski mehanizam za deficit legitimiteta tradicionalnih stranačkih vlada. Kada demokratski legitimitet izabranih političara postane klimav, kao u slučajevima skandala, često se postavljaju tehnokratske vlade da vrate povjerenje i osiguraju učinkovito upravljanje državom. Treće, legitimitet tehnokratskih vlada može se usporediti s "legitimitetom rezultata", koji se temelji na postizanju učinkovitih ishoda. S obzirom na stručnost tehnokrata, ne postoji inherentan razlog zašto ne mogu postići odgovarajuće rezultate. Prikladnost ovih ishoda procjenjuju legitimni predstavnici koji imenuju tehnokratske vlade (Pastorella, 2016: 956-958).

Tehnokratske vlade (u svojoj ekstremnoj formi) mogu postati izazov stranačkoj vladi jer se pretvaraju u „neutralne izvršitelje politika“ (Pastorella, 2016: 958). Referira se na Maira koji je primijetio kako stranke predstavljaju interese države građanima, umjesto interese građana državi (kako su to nekad radile) (Mair, 2009: 16 prema Pastorella, 2016: 958). Michael Saward je slično primijetio da stranke, kad dođu na vladajući položaj, govore kao povjerenici depolitiziranih pozicija. U slučaju tehnokratske vlade takav način rada još je intenzivniji (Saward, 2008: 283, cit. prema Pastorella, 2016: 958). Njihova reprezentativna uloga i uloga agencije preko koje građani izražavaju svoje interese je narušena. Autorica tvrdi da je sporno koliko su političari obavezni ispunjavati reprezentativnu ulogu i smatra da je njihova odgovornost i odlučivati za opće dobro. Demokratske vlade, bile stranačke ili tehnokratske, namjeravaju predstavljati interese biračkog tijela i time pokazati odgovornost prema njima. Ipak, obje inačice vlade, po tom pitanju ostvaruju loše rezultate. Razlog za to je odgovornost prema nadnacionalnim i EU pravilima i zakoni koje trebaju implementirati i kojima se smanjuje vladina odgovornost prema biračima. U dihotomiji odgovornost-responzivnost tehnokratske vlade bliže su strani odgovornosti i radi toga ih se tereti da više odgovaraju na eksterne faktore nego na zahtjeve stranaka (time indirektno i na zahtjeve birača). Responzivnost se definira kao podudarnost interesa birača i političkih ishoda (Eulau i Karps, 1977, cit. prema Pastorella, 2016: 959). Autorica upozorava da ne postoje istraživanja koja podupiru ovu postavku, ali i da postoje ne bi bilo korektno pripisati neresponzivnost samo tehnokratskim vladama jer se problem manjka responzivnosti spominje i u kritici stranačkih vlada. Pastorella napominje da se slabljenje responzivnosti stranačkih vlada prema biračima proučava već desetljećima.

Objašnjava da se tehnokratske vlade prije asocira uz manjak responzivnosti prema biračima jer su često imenovane za vrijeme krize kada se daje prednost odgovornim politikama nad preferencijama birača (Bardi, 2014, cit. prema Pastorella, 2016: 959; Pastorella, 2016: 958-959).

Stranke se i dalje bore jedne protiv drugih, ali njihove političke agende postale su vrlo slične u smislu neutralnosti. Tehnokratske vlade često se kritiziraju zbog svoje neutralnosti, ali suvremene stranke su prošle proces ideološke konvergencije kako bi se približile što većem broju birača i time usvojile neku vrstu neutralnosti. Tradicionalne stranke su meta populističkih i protestnih stranaka koje ih prozivaju radi tehnokratskog konsenzusa. Ideološka konvergencija stranaka i „promiskuitetnost“ pri koaliranju onemogućili su strankama zadržavanje potpune legitimnosti. Stranačke vlade imaju manje opravdanje za ideološku konvergenciju i depolitiziranost od tehnokratskih. Nova neutralnost stranaka, posebno vidljiva na lijevo-desnoj dimenziji, potiče nezadovoljstvo među biračima, a u prilog tome ide činjenica o opadanju broja članova. Autorica postavlja pitanja jesu li tehnokratske vlade odgovorne za broj opadanja članova i usmjeravane birača prema populistima. Imenovanje tehnokrata prikazuje političke stranke nesposobnima za vladanje. Stranke slabe radi niza razloga: olabavljenje odgovornosti (između stranaka i birača te stranaka i vlade), slabljenje politika baziranih na ideologiji i sve prisutnijim vanjskim faktorima odlučivanja. Tehnokratske vlade prate standard stranačkih, ali samo zato što su stranačke vlade erodirale. Nije pojava tehnokrata utjecala na autonomiju i legitimnost stranaka, već su političke stranke potporom tehnokratima umanjile svoju ulogu u politici (Pastorella, 2016: 960-961).

6. ZAKLJUČAK

Osnovni cilj ovog rada bio je pokazati kako su tehnokrati u vladama povezani sa slabljenjem političkih stranaka. Opravdanje te postavke je u činjenici da stranke gube povjerenje birača koji se okreću anti-političkim opcijama (*anti-establishment* i populizam) te kako je podrška tehnokraciji anti-politička.

Kroz analizu ideje tehnokracije, stranačkih promjena i anti-politike, vidljiva je njihova poveznica. Tehnokracija je ideja da državu trebaju voditi stručnjaci čiji znanstveni autoritet isključuje potrebu za raspravom. Stručnjaci bi trebali nezavisno (bez pritiska stranke, institucija ili ideologije) donositi političke odluke. Građani poklanjaju povjerenje tehnokratima jer, razočarani u izvedbe stranačkih vlada, misle da ih njihova „apolitičnost“ čini sposobnima za dobre političke odluke. Nepovjerenje u stranke rezultat je niza faktora, ali najviše njihove promjene uslijed globalizacije, kada su zanemarili predstavljачku ulogu i krenuli kroititi politike u skladu s nadnacionalnim institucijama i globalnim tržištem. Takve promjene potaknule su etablirane stranke da se približe centru i usklade politike. Kao što je Abedi potvrdio, sustavi gdje su etablirane stranke blizu jedna drugoj, podrška *anti-establishmentu* je veća. Iz istih razloga (odgovornost nadnacionalnim institucijama), kako dokazuju Emanuele i suradnici, raste podrška tehnokratima u vladi.

U posljednjem poglavlju rada predstavljen je tehnokratski paradoks Austrije koja ima veliki broj tehnokratskih ministara, a istovremeno visoku razinu stranačke patronaže u nepolitičkim sferama. Helms je istaknuo kako stranke biraju ugledne stručnjake kako bi bili adut vladi (time i stranci), ali napominje kako tehnokratski ministri i dalje moraju slušati upute stranke, a nedostatak političkih resursa ih dodatno veže za stranku. Emanuele i suradnici dokazuju da će vanjska ograničenja stranaka (EU), razina volatilnosti, krize i korupcijske afere povećati šanse za ulazak tehnokrata u vladu, kako bi stranka razrijedila odgovornost prema biračima.

S obzirom na te rezultate, možemo tvrditi da stranke biraju tehnokratske dužnosnike kako bi se zadržale na vlasti a) apelirajući na anti-stranački sentiment među biračima b) kako bi stručni ministri dodali legitimitet stranačkim politikama i c) kako bi izbjegli odgovornost za nepopularne politike.

LITERATURA

- Abedi, A. (2002). Challenges to established parties: The effects of party system features on the electoral fortunes of anti-political-establishment parties. *European Journal of Political Research*, 41(4), 551-583.
- Arter, D. (2012). 'Big Bang' elections and party system change in Scandinavia: Farewell to the 'Enduring Party System'?. *Parliamentary affairs*, 65(4), 822-844.
- Boswell, J., & Corbett, J. (2015). Stoic democrats? Anti-politics, elite cynicism and the policy process. *Journal of European Public Policy*, 22(10), 1388-1405.
- Buštková, L., & Guasti, P. (2019). The state as a firm: Understanding the autocratic roots of technocratic populism. *East European Politics and Societies*, 33(2), 302-330.
- Emanuele, V., Improta, M., Marino, B., & Verzichelli, L. (2023). Going technocratic? Diluting governing responsibility in electorally turbulent times. *West European Politics*, 46(5), 995-1023.
- Flinders M. (2017) *Braneći politiku. Zašto je demokracija bitna u 21. stoljeću*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Garzia, D., & , J. (2021). Super Mario 2: comparing the technocrat-led Monti and Draghi governments in Italy. *Contemporary Italian Politics*, 13(1), 105-115.
- Grbeša M., Šalaj B. (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. TIM Press.
- Helms, L. (2022). Why do Parties Select Non-Partisan Ministers? The Paradox of Ministerial Selection in Austria. *Representation*, 1-18.
- Kaltenegger, M. (2022). The intra-party bargain over ministerial appointments: how party leader performance affects the 'partyness' of government. *West European Politics*, 1-22.
- Katz R.S. (2013) Komparativna politika. Daniele Caramani (ur.) *Političke stranke* (str. 217-235). Zagreb: Fakultet političkih znanosti
- Keman, H., & Pennings, P. (2006). Competition and coalescence in European party systems: social democracy and Christian democracy moving into the 21st century. *Swiss Political Science Review*, 12(2), 95-126.

- Lavezzolo, S., Ramiro, L., & Fernandez-Vazques, P. (2022). Technocratic attitudes in COVID-19 times: Change and preference over types of experts. *European Journal of Political Research*, 61(4), 1123-1142.
- Malkopoulou, A. (2023). What militant democrats and technocrats share. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 26(4), 437-460.
- McDonnell, D., & Valbruzzi, M. (2014). Defining and classifying technocrat-led and technocratic governments. *European Journal of Political Research*, 53(4), 654-671.
- Müller, W. C. (1992). The catch-all party thesis and the Austrian social democrats. *German Politics*, 1(2), 181-199.
- Pastorella, G. (2016). Technocratic governments in Europe: getting the critique right. *Political Studies*, 64(4), 948-965.
- Perko-Šeparović, I. (1981). Tehnokratizam i tehnokracija. *Politička misao*, 18 (4), 377-384.
- Perlez, Jane (1997) Havel Lectures the Czechs On the Rights of Gypsies. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1997/11/09/world/havel-lectures-the-czechs-on-the-rights-of-gypsies.html>. Pristupljeno 20.7.2023.
- Rodin, D. (1981). Tehnokracija i tehnokratizam. *Politička misao*, 18 (4), 401-407.
- Sabeel Rahman, K. (2011). Conceptualizing the economic role of the state: Laissez-faire, technocracy, and the democratic alternative. *Polity*, 43, 264-286.
- Sadowski, J. (2020). Rediscovering a risky ideology: technocracy and its effects on technology governance. *Journal of Responsible Innovation*, 7 (1): 112-116.
- Štifanić, M. (2016) *Uspon ideologije mržnje: Ni mi, ni oni! Hrvati u rezervatima? Despot infinitus*
- von Beyme, K. (2002) *Transformacija političkih stranaka. Od narodnih do profesionaliziranih biračkih stranaka*. Fakultet političkih znanosti
- Weltman, D., & Billig, M. (2001). The political psychology of contemporary anti-politics: A discursive approach to the end-of-ideology era. *Political Psychology*, 22(2), 367-382.
- Wood, M. (2022). The Political Ideas Underpinning Political Distrust: Analysing Four Types of Anti-politics. *Representation*, 58(1): 27-48.

TEHNOKRATSKI IZAZOVI SUVREMENIM DEMOKRACIJAMA

Sažetak

Osnovni cilj ovog rada je ispitati koriste li etablirane stranke tehnokrate kako bi zadržale svoj položaj na vlasti. Kako bi se razumjelo značenje tehnokracije, rad se u drugom poglavlju bavi njenim korijenima i povijesnim kontekstom u kojem se pojavljuje potreba za stručnjacima na vlasti. Nadalje, kako bi se razumjele političke implikacije tehnokracije, ispituje se uloga države u ideji tehnokracije. Zatim se navode tipovi tehnokracija kakve postoje u stvarnoj politici. U radu se zatim objašnjava ideja anti-politike koja je u pozadini tehnokracije. Objašnjava se odnos tehnokracije i populizma te fenomen tehnokratskog populizma. U četvrtom poglavlju objašnjavaju se promjene koje su zadesile etablirane političke stranke u Europi te koje su dovele do anti-političkog raspoloženja. Istraživanja autora dokazuju kako su stranačke promjene pomogle anti-*establishment* opcijama da se probiju na političku scenu. U političkom kontekstu gdje se osjeti anti-politička klima, tehnokracije se percipiraju kao dobro rješenje. Zadnje poglavlje obrađuje kontekst u kojima su tehnokratska imenovanja poželjna (od strane vlada i birača) te odnos tehnokracije i liberalne demokracije.

Ključne riječi: Tehnokracija, Stranačka vlada, Populizam, Anti-politika, Političke stranke

TECHNOCRATIC CHALLENGES TO CONTEMPORARY DEMOCRACIES

Summary

The main goal of this paper is, based on the reviewed literature, to examine whether established parties use technocrats to maintain their position in power. To understand the meaning of technocracy, the second chapter of the paper deals with its roots and the historical context in which the need for experts in government appears. Furthermore, to understand the political implications of technocracy, the role of the state in the idea of technocracy is examined. Then the categories of technocracies as they exist in real politics are listed. The paper then explains the idea of anti-politics, which is in the background of technocracy. The relationship between technocracy and populism and the phenomenon of technocratic populism are explained. The fourth chapter explains the changes that have taken place in the established political parties in Europe that have led to an anti-political mood. The author's research proves how party changes helped anti-establishment options to break into the political scene. In a political context where an anti-political climate is felt, technocracies are perceived as a good solution. The final chapter addresses the context in which technocratic appointments are desirable (by governments and voters) and the relationship between technocracy and liberal democracies.

Keywords: Technocracy, Party government, Populism, Anti-Politics, Political parties